

Kivilehto, M., L. Lahti, T. Pitkänen, E. Pitkäsalo & M. Tervola (toim.) 2024. Tutkimuksellisia siltoja rakentamassa. Vetenskapliga brobyggen. Building bridges through research. AFinLAN vuosikirja 2024. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 81. Jyväskylä. s. 281–316.

Riitta Suominen
Yksityinen kielitoimisto

Laki niin kuin se luetaan – säädoskielen käytettävyyttä tutkimassa

Nostot

- Säädöstekstin lukemista voi tutkia käytettävyyden menetelmin.
- Lukijoiden ääneenajattelu yksilöi tekstin pulmat.
- Käytettävyytsteillä ennakoidaan ja parannetaan käyttäjäkokemusta.
- Pulmat ovat ratkaistavissa lainvalmistelussa sisällön ja kielen ammattilaisten työryhmissä.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstract

The article looks at how readers understand legal text, which characteristics cause difficulties, and which facilitate understanding. The method used is protocol analysis. It examines a subject's reading process, highlighting the features that affect reading and understanding. Subjects read test texts while verbalizing their reading experience, and their thinking aloud is recorded, transcribed, and analyzed. Subjects include lawyers, officials, and laypeople, and test materials contain extracts from the Finnish Inheritance Code, the Income Tax Act, and the Working Time Act. The results show the impact of different textual elements on comprehension and usability.

Keywords: usability, legalese, comprehension

Asiasanat: käytettävyys, lakikieli, ymmärtäminen

1 Johdanto

Tavoitteeni oli selvittää osana laajempaa säädöskielen tutkimusta (Valtioneuvosto 2023), miten koehenkilöt – juristit, päätösvalmistelijat ja maallikot – lukevat lakitekstiä ja mitkä tekstipiirteet vaikeuttavat tai edistävät lukemista.

Lukemista lähestytään käytettävyyden näkökulmasta ääneenajattelumenetelmän avulla. Käytettävyys ymmärretään tekstin ominaisuudeksi, joka vaikuttaa siihen, miten tuloksellisesti, tehokkaasti ja miellyttävästi lukijat saavuttavat tekstin avulla tavoitteensa. Huomiota kiinnitetään tekstin ymmärtämiseen, luku-aikaan ja lukukokemuksen miellyttävyyteen. Tekstien tutkimuksessa on käytettävyyden sijasta puhuttu tavallistemmin luettavuudesta, ymmärrettävyydestä ja muutaman viime vuoden ajan myös saavutettavuudesta, jotka kaikki voi lukea käytettävyyden osatekijöiksi. (Suominen 2019: 42–43, 45–47; vrt. myös Suojanen ym. 2012: 34, 35; Suojanen ym. 2014: 35–36.)

Saavutettavuus-termiä on viime vuosina käytetty päällekkäin käytettävyyden kanssa. Se on kielenkäytössä yleistynyt varsinkin Euroopan unionin saavutettavuusdirektiivin (EU 2016/2102) vaatiman kansallisen lainsäädännön valmistelun yhteydessä. Saavutettavuudessa on kuitenkin painotettu enemmän teknistä kuin sisällöllistä käytettävyyttä, vaikka kriteereissä on myös ymmärrettävyys mainittu (EU 2016/2102: artikla 4). Ymmärrettävyyteen on viitattu usein termillä kognitiivinen saavutettavuus (esim. Hyppönen 2022), ja sen osana on annettu lähinnä selkokieleen liittyviä tekstiohjeita (Selkeästi meille -sivusto). Saavutettavuudessa painotetaan erityisesti erilaisten käyttäjien ja käyttötilanteiden huomioonottoa suunnittelussa (esim. Saavutettavuusvaatimukset-sivusto).

Käytettävyyttä vielä laajempi käsite on käyttäjäkokemus (esim. ISO 9241–210: 2008; Tieteen termipankki s.v. käyttäjäkokemus; Suojanen ym. 2014: 13). Se ratkaisee, mitä palveluja, ohjelmia ja laitteita suosimme. Käyttäjien kokemus pyritään ottamaan huomioon myös julkisten palvelujen suunnittelussa, ja nykyisin harjoitetaan palvelumuotoilun ohella myös oikeusmuotoilua. Käyttäjäkokemuksen ja

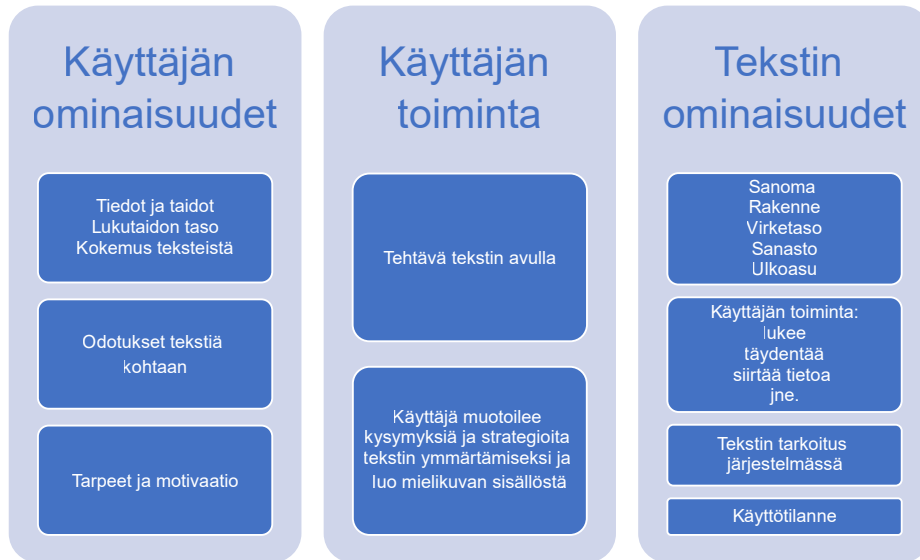
käytettävyyden perusteella voi arvioida ohjelmistojen ja palvelujen lisäksi myös tekstejä (Suominen 2019). Käyttäjien kokemuksesta ja käytettävyydestä saa tietoa testauksen, kyselyjen ja haastattelujen avulla.

2 Teksti, lukeminen ja ääneenajattelu

Säädöskielen ymmärtämistä ja käytettävyyttä voidaan tutkia teksti- tai lukijälähtöisesti. Teksteistä analysoidaan kielenpiirteitä ja ennakoidaan niiden vaikutusta. Luettavuustutkijat ovat selvittäneet, että pitkät sanat ja virkkeet ennustavat tilastollisesti vaikeaa tekstiä, vaikkakin perussyistä on vaihtelevia näkemyksiä. Luettavuustutkimukset ovat tähänneet helppokäyttöisiin laskentakaavoihin, jotka ennustavat tekstin sopivuutta eri lukijaryhmille. Kaava antaa yleiskuvan mutta ei auta tekstinlaattijaa yksilöimään, miten ja mitä tekstikohtia pitäisi muuttaa. (Ks. esim. Wiio 1973; Virtaluoto & Väyrynen 2000: 100–106; Nielsen 2015.)

Kielentutkimuksessa lukutapahtumaa on tutkittu vähemmän kuin tekstejä, ja se onkin tutkimuskohteena kielitieteilijöille metodisesti vieraampi. Kiinnostuksen kohteena on ollut toisaalta tekstien optimointi, toisaalta lukemisen yleiset vaikeudet. Osana verkkopalvelujen toimintaa tekstien käytettävyyttä on tutkittu ääneenajattelun ja katseenseurannan menetelmillä sekä käyttämällä fokusryhmiä. Huomiota on ensisijaisesti kiinnitetty funktionaaliseen eli toiminnalliseen lukemiseen.

Funktionaalisen lukemisen osatekijöitä ovat mallintaneet Melissa Holland ja Janice Redish (1982) tutkiessaan lomakkeiden ymmärrettävyyttä. Kuvassa 1 hahmotellaan heidän kehittämänsä mallin mukaisesti, mitkä tekijät vaikuttavat säädöstekstin lukemiseen. Vaikuttavia tekijöitä ovat ensinnäkin lukijan ominaisuudet: tiedot, taidot, kokemukset, odotukset ja motivaatio. Toiseksi lukijan toimintaa lukutilanteessa ohjaa vastauksen etsintä siihen kysymykseen, jota hän on tekstin avulla ratkaisemassa. Kolmanneksi tekstin ominaisuudet – sanoma, rakenne, virketaso, sanasto, ulkoasu – sekä myös tarkoitus ja käyttötilanne vaikuttavat lukemisen sujuvuuteen. Malli pelkistää hyvin olennaiset käytettävyyteen – tai kognitiiviseen saavutettavuuteen – liittyvät tekstipiirteet, mikä tekee siitä käyttäjätestauksessa moniosaisia kriteeristöjä helpokäyttöisemmän.

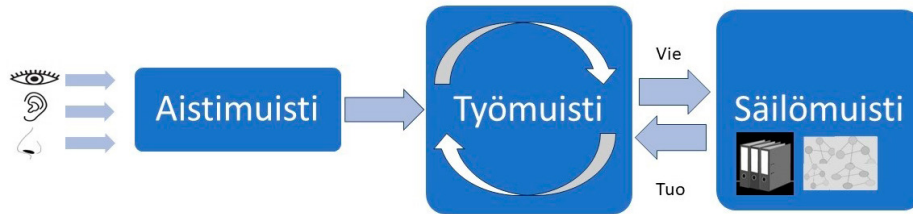

KUVA 1. Säädöstekstin lukemiseen vaikuttavat tekijät Hollandin ja Redishin mallia (1982) soveltaen.

Ääneenajattelu eli protokolla-analyysi perustuu introspektioon eli itsehavainnointiin. Sen avulla on mahdollisuus tarkastella lukijan ajattelua ja selvittää, minkälaisin kognitiivisin toiminnoin ja strategioin hän purkaa merkityksiä ja luo tekstin sisällöstä mielikuvaa. Ääneenajattelua on käytetty eniten psykologiassa, erityisesti ongelmanratkaisun ja asiantuntijatyön tutkimisessa (esim. Ericsson & Simon 1993), ja sen avulla on selvitetty laajasti ihmisen ja tietokoneen vuorovaikutusta. Käytettävyytustutkimuksessa sitä on sovellettu laitteiden, ohjelmistojen ja verkkopalvelujen testauksessa, mistä se on siirtynyt myös verkkosisältöjen arviointiin, teknisen kirjoittamisen työkaluksi ja käännöstieteeseen. Käännöstieteessä menetelmän avulla on pyritty avaamaan kääntäjän mentaalinen ”musta laatikko” ja siirtämään näkökulma käännöksestä eli lopputuloksesta itse kääntämisen prosessiin; ääneenajattelu osoittautui soveltuvan hyvin erityisesti ongelmien tunnistamiseen. (Kusmaul & Tirkkonen-Conditt 1995: 177–184.) Jo edellä mainitussa Hollandin ja Redishin tutkimuksessa (1982) ääneenajattelun avulla tutkittiin lomakkeiden ymmärtämistä, Flower ym. (1983) sovelsivat menetelmää asetusten lukemiseen, Kiili ja Laurinen (2018) käyttivät sitä lukiolaisten internetlukemisen tutkimuksessa, ja itse sovelsin väitöstutkimuksessani menetelmää virkatekstien käytettävyysongelmien tunnistamiseen ja tekstin editointiprosessin avaamiseen (Suominen 2019). Ääneenajattelua on myös käytetty, kun on tutkittu

sote-ammattilaisten itsearviointisivustoa (Sotetie-sivusto) tai suomea toisena kielenä puhuvien lääkärin potilaiden puheen ymmärtämistä (Pitkänen & Tervola 2023).

Ääneenajattelulla pyritään tekemään näkyväksi lukemisessa tapahtuvia mielenliikkeitä. Lukeminen virittää aivoissamme useita yhtaikaisia toimintoja. Havaintotieto seuloutuu lyhytkestoiseen työmuistiin, aiemmat tiedot aktivoidaan pitkäkestoisesta säilömuistista, ja työmuisti yhdistää uutta sekä vanhaa. Ääneenajattelussa koehenkilö parhaimmillaan sanallistaa ajantasaisesti työmuistinsa sisältöä ja liikettä muistien välillä. (Ericsson & Simon 1993.) Lukutapahtuman vaiheita pystytään näin seuraamaan autenttisemmin kuin jälkeenpäin tehdyillä kyselyillä.

KUVA 2. Muistit ja niiden vuorovaikutus Atkinsonin ja Shiffrinin mallia (1968) mukailten.

Ääneenajattelu on tunnetun käytettävyyssiantuntijan Jakob Nielsenin (2012) arvion mukaan paras saatavilla olevista käytettävyystestauksen työkaluista, koska se on vakaa ja joustava. Äänenajattelu avaa koehenkilöiden ajattelua syvällisesti ja todennukaisesti. Se antaa ensi käden tietoa koehenkilöiden mentaalisista malleista (Chan & Nielsen 2024) ja siitä, miten he tunnistavat ja nimeävät tekstin käytettävyysepulmia. Huonona puolena on menetelmän kuormittavuus: puhe toiminnan yhteydessä lisää koehenkilön kognitiivista kuormaa (Ilves 2005: 209, 220; Koskinen 2005: 205; Kussmaul & Tirkkonen-Conditt 1995: 177–184.).

Ääneenajattelulla menetelmänä on yhteyksiä myös osallistuvaan havainnointiin, joka liittyy etnografiseen lähestymistapaan. Sitä on jo pitkään käytetty puhutun kielen tutkimuksessa mutta viime aikoina myös tekstien tutkimuksessa; tosin suomalaisessa tekstintutkimuksessa ei juurikaan ole käytetty termiä "etnografinen", vaikka lähestymistapa siihen viittaakin. (Lappalainen 2012: 420–421.) Etnografisen tutkimuksen tiedonkeruulle on tunnusomaista havainnointi, osallistuminen ja haastattelu. Aineistoa tarkastellaan eri suunnista ja ilmiötä pyritään ymmärtämään pinnallista kuvailua syvällisemmin. (Sarmavuori 2011: 51.)

3 Koetilanne, koetekstit, kysymykset ja koehenkilöt

Koetilanne järjestettiin seuraavasti:

1. Tekstiehdotuksia kerättiin kyselyllä.
2. Koetekstit seulottiin tiettyjen kriteerien mukaan.
3. Muotoiltiin tekstiin olennaisesti liittyvä tehtävä.
4. Valittiin tekstin todellisia käyttäjäryhmiä edustavat koehenkilöt.
5. Jokaiselle koehenkilölle järjestettiin oma 1–2 tunnin koetilanne.
6. Koehenkilö sai luettavaksi tekstin ja sanallisti lukemiseen liittyvät ajatuksensa.
7. Koehenkilön ääneenajattelu tallennettiin ja litteroitiin.
8. Tutkija havainnoi lukutilannetta taustalla ja teki muistiinpanoja.
9. Ääneenajatteluaineisto analysoitiin sisältölähtöisen teemoittelun avulla.

3.1 Koetekstin valinta: taustakysely ja kriteerit

Tekstiaineistojen valintaa lähestyin lähettämällä kaksi kysymystä #juristitwitterin 64:lle oikeustieteen asiantuntijalle yksityisviestinä.

1. Mitkä säädöstekstit ovat osoittautuneet omassa työssäsi vaikeasti ymmärrettäviksi?
2. Onko jokin osuus tekstistä erityisen hankala, esimerkiksi jotkin tietyt lain luvut tai pykälät?

Yksityisviestien lisäksi tiedotin kyselystä julkisessa Twitter-virrassa. Vastauksia tuli 42/64 (66 %). Useissa vastauksissa kommentoitiin asiaa laajasti ja asiantuntevasti, joten lähestymistapa toimi taustoituksena hyvin. Tarkemman tutkimisen kohteiksi ehdotettiin muun muassa seuraavia säädöksiä: hallintolaki, julkisuuslaki, hankintalaki, tuloverolaki, perintökaari, rikoslaki ja kuluttajansuojalaki.

Useimmin säädöstekstin ymmärtämistä vaikeuttavina seikkoina mainittiin

- viittaukset muuhun lainsäädäntöön
- täsmentymättömät käsitteet
- tarkoituksellinen tulkinnanvaraisuus
- kantavan ajatuksen epäselvyys
- jälkikäteen tehdyt korjaukset
- virkkeiden kuormittavuus
- eri säännösten vaikeaselkoiset yhteydet.

Esimerkkejä kommentaista:

Vaikeata on myös se, kun säädöksessä on paljon viittauksia muuhun lainsäädäntöön. Viittaus yksittäisen lain sisällä on vielä jotenkin hallittavissa, mutta viittaus toiseen lakiin koetaan erityisen haasteelliseksi.

Lukijaa ei auteta hahmottamaan loogista kehikkoa – mikä kiellettyä, mikä sallittua ja mitkä ovat keskeiset muuttajat arvioinnissa.

Toinen ongelma on yksi inhokki-ilmaisuistani, joka kuuluu ”soveltuvin osin”. Se tarkoittaa suomeksi, että ”ei jaksettu tätä lainsäätäjänä enempää miettiä, joten siirrettiin ongelma lain soveltajille”. Siitä miten tuo säännös oikeasti toimii, ei noiden epämääräisten soveltamiskehotusten takia ota pirukaan selvää.

Yllättävää oli, että epämuodollisessa kyselyssä mainittiin melko lailla kaikki aiemmissa tutkimuksissa esiin nostetut ongelmat. Huomiota kiinnittää myös se, että ongelmat ovat usein niitä, jotka koskevat myös tekstin laadintaa yleisesti, esimerkiksi pääperiaatteen ilmaisematta jättäminen tekstijakson alussa. Lakeja on hyödyllistä tarkastella myös teksteinä sinänsä ilman säädösteksteihin mielellään liitettäviä erityisoikeuksia ja ominaisuuksia.

Hyviä ehdotuksia tutkimusaineistoksi sopivista säädöksistä oli vastauksissa useita, joten ehdotettuja aineistoja seulottiin vielä seuraavien kriteerien avulla:

- Teksti edustaa hyvin säädöskieltä.
- Teksti ei ole poikkeuksellisen vaikea tai helppo.
- Se ei liity kapeaan erikoisalaan vaan koskettaa laajasti kansalaisia.
- Teksti sisältää tutkimuskirjallisuudessa ja #juristitwitter-kyselyssä mainittuja kielenpiirteitä.
- Säädökset ovat eri-ikäisiä.

3.2 Koetekstit tuloverolaista, työaikalaista ja perintökaaresta

Koeteksteiksi valittiin seuraavat otteet:

- tuloverolain luku 2 § 48 Luovutusvoiton laskeminen
- työaikalain luku 5 § 16 Lisä- ja ylityö
- perintökaaren luku 7 Lakiosasta.

Nämä lait koskevat suurinta osaa kansalaisista, ja niillä on ihmisille selvä taloudellinen merkitys. Ne ovat eri-ikäisiä ja vaikeustasoltaan keskitasoisia eivätkä vaadi erityistä osaamista tai mutkikkaita laskutoimituksia. Koehenkilöiden arvioiden mukaan otteet myös edustavat tyypillistä lakitekstiä.

Koetilanteessa lukemiseen johdatettiin kysymyksellä, niin että lukutilanne vastaisi todellista ja vastaus kertoisi, onko tekstin keskeinen sanoma ymmärretty. Kirjallinen kysymys muotoiltiin yksikertaiseksi, jotta se ei johtaisi harhaan.

Tuloverolakiin liittyvä kysymys

- Ostit vuonna 2022 sijoitusyksiön Tampereelta 100 000 eurolla ja myyt sen seuraavana vuonna 120 000 eurolla. Asuntoon teetit oston jälkeen 2 000 euron perusparannusremontin ja kiinteistövälittäjälle maksoit myyntipalkkioita 1 500 euroa, jotka molemmat lasketaan hankintamenoihin. Mitään poistoja ei ole verotuksessa tehty. Mistä summasta maksat veroa?

Työaikalakiin liittyvä kysymys

- Teet sopimuksen mukaan osa-aikaista 25 tunnin työviikkoa ja säännöllistä viiden tunnin työpäivää. Ruuhkaviikon ajan lupaat olla maanantaista perjantaihin töissä ylimääräiset kaksi tuntia. Teetkö lisä- vai ylityötä?

Perintökaareen liittyvä kysymys

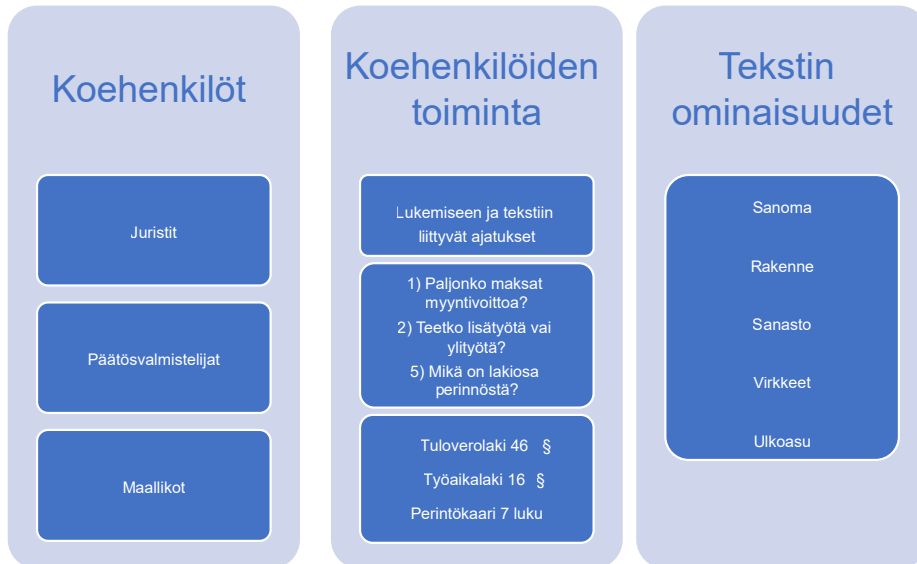
- Maija Meikäläinen kuolee. Hänellä on kaksi lasta, ja testamentissa hän määrää perijäkseen vanhemman lapsensa. Nuorempi lapsista ilmoittaa vaativansa lakiosaansa perinnöstä. Omaisuus on 600 000 euroa. Paljonko lakiosa on?

Kaikkien tekstien lopussa lisäksi kysyttiin, mikä vaikeutti ja mikä helpotti lainkohdan ymmärtämistä.

3.3 Koehenkilöt

Koehenkilöitä valittiin kymmenen: kolme juristia (J), kolme päätösvalmistelijaa (P) ja neljä maallikkoa (M), joista puolet oli akateemisia ja puolet ei-akateemisia. Koehenkilöiksi haluttiin saada erojen ja yhtäläisyyksien selvittämiseksi eritaustaisia lukijoita: oikeustieteen ammattilaisia, säädöksiä työssään hyödyntäviä viranhaltijoita ja tavallisia kansalaisia. Kaksi ensimmäistä ryhmää käsittelee säädöstekstejä säännöllisesti työssään, maallikot satunnaisesti omaan elämäänsä liittyvissä tilanteissa.

Koetilanne on hahmoteltu kuvassa 3.

KUVA 3. Koetilanteen osatekijät: koehenkilöt, koehenkilöiden toiminta ja tekstin ominaisuudet.

Käytettävyydesteissä ja varsinkin ääneenajattelua käytettäessä koehenkilöiden määrä on yleensä pieni, niin kuin taulukosta 1 käy ilmi, koska pienikin käyttäjämäärä riittää, jos se edustaa hyvin käyttäjäjoukkoa (Anttonen 2005: 291). Pienen otoskoon säännön mukaan viidellä koehenkilöllä löytyy 80 prosenttia käytettävyysongelmista, eikä määrän kasvattaminen tuo merkittävää lisätietoa. Yleensä testit tehdään suunnittelun eri vaiheissa: tavoitteena on ratkaisukeskeisesti löytää käytettävyyvirheet ja korjata ne. Jos koehenkilöt kohtaavat pulman, ei tarvita tietoa siitä, koskeeko pulma kaikkia käyttäjiä, vaan tieto pulman olemassaolosta riittää. (Anttonen 2005: 284, 293–294; Kuusela 2004: 34.)

TAULUKKO 1. Anttonen (2005: 291) mukainen taulukko Nielsenin artikkelin (1993) pohjalta eri menetelmien vaatimista koehenkilömääristä.

Menetelmä	Osallistuja
Heuristinen arviointi	(asiantuntijoiden tekemä)
Ääneenajattelu	3–5
Havainnointi	5
Suorutumisen mittarit	vähintään 10

Menetelmä	Osallistuja
Fokusryhmät	6–9 / ryhmä
Käytön rekisteröinti (logging actual use)	vähintään 20
Kyselytutkimus	vähintään 30
Käyttäjien palaute	satoja

3.4 Toteutus, aikataulu ja kommenttilomake

Säädöskielen ymmärtämisen koetilanteet toteutettiin kesä-tammikuussa 2023–2024. Koehenkilöt olivat anonyymeja vapaaehtoisia, joiden taustatiedot ovat tutkijan tiedossa. Kokeen järjestelyistä ja aineiston käytöstä sovittiin etukäteen sähköpostitse. Koetilanteet järjestettiin kaikille koehenkilöille yksittäin, ja ne kestivät yhdestä kahteen tuntiin. Läsnä olivat koehenkilö ja tutkija, niin että koehenkilö vastasi pääosin puhumisesta ja tutkija oli taka-alalla. Koetilanne äänitettiin, videoitiin ja litteroitiin Teamsin litterointityökalulla.

Kun koehenkilöistä puolet oli testattu, laadin aineiston käsittelyä ja raportointia helpottavan lomakkeen. Lomake perustuu kuvassa 3 esitetyn mallin tekstipiirteisiin. Ensimmäisessä sarakkeessa juoksee säädösteksti pykälittäin ja seuraaviin sarakkeisiin kirjataan pykälittäin koehenkilöiden kommentit sanoman ymmärtämisestä, tekstin rakenteesta, sanoista ja termeistä, lause- ja virkerakenteesta sekä silmäiltävyydestä.

Jokaisen koetekstin ja jokaisen ääneenajattelun pohjalta täytettiin oma lomakkeensa, ja kutakin pykälää koskevat kommentit yhdistettiin lopuksi kunkin koetekstin yhteiselle lomakkeelle. Kommentit jaoteltiin kielteisiin ja myönteisiin sen perusteella, millaiseksi ne arvottivat tekstin jonkin kohdan tai ominaisuuden. Kielteisten kommenttien eteen merkittiin miinus ja myönteisten eteen plusmerkki. Tavoitteena oli saada jokaisesta koetekstistä jatkotyöstämistä varten kompakti raportti, jossa yksilöidään kuhunkin pykälään ja tekstikohtaan liittyvät pulmat ja myönteiset kommentit.

4 Käytettävyyteen vaikuttavat kielenpiirteet

4.1 Mitkä seikat vaikuttivat tuloverolain pykälän 48 ymmärtämiseen?

Taulukon 2 lomakkeelle on kirjattu lyhyet muistiinpanot koehenkilöiden kommentteista, jotka liittyvät tuloverolain luvun 2 pykälän 48 sanomaan eli sisältöön, tekstin rakenteeseen, sanoihin ja termeihin, lauserakenteeseen ja silmäiltävyyteen.

TAULUKKO 2. Tuloverolain otteen ymmärtämistä helpottavat (+) ja vaikeuttavat (-) seikat.

Luovutusvoiton laskeminen	Sanoma	Rakenne	Sanat/Termit	Lauseet/Virkheet	Silmäiltävyys
<p>Omaisuu den luovutuksesta saadun voiton määrä lasketaan siten, että luovutushinnasta vähennetään omaisuuden hankintam enon poistamatta olevan osan ja voiton hankkimisesta olleiden menojen yhteismäärä. Muun verovelvollisen kuin yhteisön tai avoimen yhtiön taikka kommandiittiyhtiön saamasta luovutushinnasta vähennettävä määrä on kuitenkin aina vähintään 20 prosenttia ja, jos luovutettu omaisuus on ollut luovuttajalla vähintään 10 vuoden ajan, vähintään 40 prosenttia luovutushinnasta. (30.7.2004/728)</p>	<p>+ Selvä: osaan ulkoa työn takia + Alku helpoin, mutta silti hepreaa + Yksityistä koskeva osuus helppo + Prosentit auttoivat - Epäselvää, kenelle suunnattu - Ei yksilöi menoja - Konkretiaa: esim. varainsiirtovero - Ketä koskee? - Poistamatta oleva osa? - Käsite avoin ja kommandiittiyhtiö - En uskalla ratkaista veron määrää - Olleiden menojen yhteismäärä? - Henkilön vai yritysten vähennys? - Kynä ja paperi tarpeen</p>		<p>- Substanssitermejä ei avata - Miksi luovutus, kun on myynti? - Miksi luovutus- eikä myyntihinta? - Mitä tarkoitetaan luovutuksella? - Hankintameno on erikoistermi - "Kommandiittiyhtiö"? - Poistamatta oleva osa? - Muutosvuosilukujen merkitys? - Luovutusvoitto? - Paljon termejä, joita ei ymmärrä - Termejä ei avata - Paljon sanoja, joita ei ymmärrä - Pitkät yhdys sanat</p>	<p>- Lauseet ja virkkeet pitkiä - Pitkät lauseet - Pitkä virke kahteen osaan - Vaikea lauserakenne - Pilkun paikka hämmäntää - Muun kuin -rakenne kankea</p>	<p>+ Luvut nousevat hyvin esiin - Paljon lukuja - Momentin numerot täydellisinä - Paljon lukuja - Lyhenteet, numerot, merkit</p>
<p>Kun avoin yhtiö tai kommandiittiyhtiö luovuttaa omaisuutta, jonka yhtiömies on sijoittanut yhtiöön sitä perustettaessa tai myöhemmin, taikka yhtiömies tai entinen yhtiömies luovuttaa omaisuuttaan, jonka hän on ottanut yhtiöstä, 1 momentissa tarkoitettu omistusaika lasketaan ajankohdasta, jolloin omaisuus on sijoitettu yhtiöön tai otettu yhtiöstä, jollei kysymys ole 24 §:ssä tarkoitettua toimintamuodon muutoksesta.</p>	<p>+ Kattavuus auttaa - Ei kuulu yksityiselle ihmiselle - Epäselvää, ketä koskee? - Rajatumpi omaisuuden luovutus</p>	<p>- Pitkä lista, ketä koskee - Ei koske yksityistä - Hyppään yli yhtiöt - Pykäläviittaushankala</p>	<p>- Kommandiittiyhtiö? - Yhtiömies? - Kommandiittiyhtiö ja yhtiöt?</p>	<p>- Kiilalauseet - Pitkät lauseet - Liian pitkiä lauseita - Kuusi riviä pitkä lause - Taikka-rakenne - Kappaleen mittainen virke</p>	
<p>Avoimen yhtiön ja kommandiittiyhtiön osuuden luovutuksesta saadun voiton määrää laskettaessa luovutusvoittoon lisätään määrä, jolla yhtiömiehen yksityisotot ovat yhteensä ylittäneet hänen vuotuisten voitto-osuuksiensa ja yhtiön tekemiensä sijoitusten yhteismäärän.</p>	<p>- Jo § 4 ja vielä kukaan en ymmärrä</p>				
<p>Jos omaisuutta verovelvollisen hallinta-aikana on kohdannut vahinko, josta hän on saanut korvausta, korvaus lisätään luovutushintaan luovutusvuodelta ja sitä edeltäneiltä viideltä vuodelta, sikäli kuin korvausta ei ole käytetty tuhoutuneen tai vahingoittuneen omaisuuden uudistamiseen tai kunnostamiseen tai lisätty metsätalouden pääomatuloon.</p>	<p>+ Kieli virheetöntä - Luettava monta kertaa - Asiaa voisi yksinkertaistaa - Sotketaan kaikki samaan - Korvaus. Miten niin lisätään? - Ihan hepreaa, tarvitsen apua - Tajutakseen pitäisi olla lakimies - Lainkohta jäi epäselväksi</p>			<p>- Kiilalauseet - Pitkät lauseet - Sikäli-rakenne outo, vaikea ja monitulokintainen</p>	<p>+ Kappalejako auttaa rajaamaan + Kappaleet eivät ole pitkiä. - Oikea kohta vaikea löytää - Alaotsikko pitäisi olla</p>

Alla on koonti kommentteista ja sitaatteja merkintöjen pohjalla olevista koehenkilöiden autenttisista puheista, joihin merkinnät pohjaavat.

4.1.1 Sanoma

Sisällön ymmärtämistä vaikeuttivat koehenkilöiden mielestä erikoisalojen käsitteet *avoin yhtiö*, *kommandiittiyhtiö*, *hankintameno* ja oikeustieteen *ositus*, *luovutus* ja *saanto*. Termit ovat olennaisia ja toistuivat lähes jokaisessa kappaleessa, joten niiden jonkinasteinen ymmärtäminen on välttämätöntä mielekkään merkityskokonaisuuden muodostamiseksi. Erikoiskäsitteet, niin kuin *ositus* 'puolisoiden omaisuuden jako avio- liiton purkauduttua', on osattava kytkeä niiden aiempiin esiintymiin säädöskielessä. Juristeille termit olivat pääosin tuttuja, muille koehenkilöille tunnistettavia mutta merkitykseltään epätarkkoja.

Tämä on todella vaikea ymmärtää... Lainkohta jäi epäselväksi. (P)

Tällä lukemisella en todella ymmärrä tätä: "Hankintameno lasketaan ositussaantoa edeltävästä saannosta". (M)

Yksityishenkilöä tai yksityisyrittäjää eli "muuta verovelvollista" koskevaa osuutta pidettiin sinänsä sisällöllisesti helppona, mutta toisesta virkkeestä eteenpäin yhtiöitä koskeva osuus oli vaikeampaa. Erityisen hankala oli toisen virkkeen muotoilu "muun verovelvollisen kuin yhteisön tai avoimen yhtiön taikka kommandiittiyhtiön saama", jossa koehenkilöille jäi mutkikkaan alun jälkeen epäselväksi, koskeeko jatko yksityistä ihmistä vai yhtiöitä. Ylipäätään yksityisiä ja yhtiöitä koskevien asioiden sekoittuminen tekstikappaleissa katsottiin hankalaksi. Kappaleiden selkeää erottelua ja suuntaamista oikeille kohderyhmille toivottiin.

Konkretiaa eli esimerkkejä kaivattiin siitä, mitä hankintamenoihin voidaan lukea ("ei yksilöi menoja tarkemmin", "varainsiirtoveroa ei mainita").

4.1.2 Rakenne

Yksityisen ja yhteisöjen asioita käsitellään vuorotellen samassa pykälässä, mitä pidettiin hankalana.

Tänne on sotkettu niin paljon sellaisia asioita, että ei koske ihan tavallista matti- meikäläistä. (M)

Sitten pitkät listat siitä, keitä tämä lainkohta koskee. Täällä on yhtiö, kommandiittiyhtiö sitten on yhtiömiestä, vakuutusyhtiö vaikka mitä. Avointa yhtiötä, kommandiittiyhtiötä. (P)

Samoin viittaus toiseen pykälään – "24 §:ssä tarkoitettu toimintamuodon muutos" – on koehenkilöiden mielestä hankala: tulkintaan jää puuttuvan pykälän kokoinen aukko, jos ei katkaise lukemista ja tarkista mainittua pykälää. Ihan ongelmatonta

poikkeaminen pykälästä toisaalle ei koehenkilöiden mielestä ole; viittaukset näyttävät vertautuvan verkkotekstin linkkeihin, jotka katkaisevat lineaarisen lukemisen. Uutta kohtaa etsittäessä työmuistista helposti katoaa yhteys, johon lisätieto liittyi.

4.1.3 Sanat ja termit

Kuten aiemmin jo mainittiin, koehenkilöt pitivät substanssitermejä vaikeina: *luovutus, saanto, hankintameno, yhtiömies, kommandiittiyhtiö, avoinyhtiö*. Termejä ei käyttöyhteydessä avata, ja niitä pitivät hankalana lähes kaikki koehenkilöt. Huomiota kiinnitettiin myös pitkien sanojen ja yhdyssanojen suureen määrään.

Usein termit esiintyvät myös yhdyssanan osana tai kahdesta termistä on muodostettu uusi yhdyssana, jolloin tulkinnan vaikeudet alkavat kumuloitua. Koehenkilöistä suurin osa piti käsittämättömänä ilmausta ”ositussaantoa edeltävästä saannosta”.

Saantoa tässä ei selitetä. Mikä lienee saanto? (M)

Ositussaanto. En ymmärrä sanaa. (M)

Kummastusta herätti sana ”luovutus”, koska samassa yhteydessä puhutaan luovutus-hinnasta ja luovutusvoitosta. Odotuksenmukainen sana olisi koehenkilöiden mielestä ollut ”myynti”.

Hassua puhua omaisuuden luovutuksesta, kun eikö kyse ole omaisuuden myynnistä? (M)

Minkähän takia puhutaan luovutushinnasta eikä myyntihinnasta? Mitäs muuta luovutus voi olla kuin myynti, jos siinä on hinta. (M)

4.1.4 Lauseet ja virkkeet

Virkkeitä pidettiin liian pitkinä. Esimerkiksi tekstiotteen kolmas kappale on kuusi riviä pitkä ja koostuu seitsemästä lauseesta niin, että päälauseetta edeltää neljä sivulauseetta. Vertailun vuoksi voi todeta, että sanomalehtitekstissä on keskimäärin 1,6 lausetta virkkeessä ja virastojen päätösasiakirjoissa 1,7 lausetta virkkeessä (Kankaanpää 2006: 161). Lainkirjoittajan oppaassa (2014: 24.2.1 ja 24.2.5) todetaan, että lakikielen tulee olla virkerakenteeltaan yksinkertaista ja virkkeessä tulisi olla korkeintaan kolme lausetta. Tämä lausemäärä ei koeteksteissä riittänyt. Tunnusomaista kokeen säädösotteille oli se, että päälause – eli pääajatus – tulee pitkien monipolvisten sivulauseiden jälkeen.

Aivan uskomattoman pitkä kappaleen mittainen virke. Kuusi riviä. (M)

Nämä on niin pitkiä... nämä lauseet. Sitten näissä on kauheesti kiillalauseita. Jos tämä olisi kirjoitettu edes niin, että päälause ja sivulause. (J)

Virkkeiden pituuteen tietysti vaikuttaa paitsi lauseiden määrä myös lauseiden pituus. Lauseiden pituutta taas kasvattavat pitkät etumääritejonot: ”omaisuuden hankintamennon poistamatta olevan osan ja voiton hankkimisesta olleiden menojen yhteismäärä” ja ”avoimen yhtiön ja kommandiittiyhtiön osuuden luovutuksesta saadun voiton määrä”.

Huomiota koehenkilöt kiinnittivät myös yleiskielessä harvinaisiin *taikka-*, *sikäli-* ja *muun kuin* -rakenteisiin, joita pidettiin vaikeina ja osin monitulkintaisina. Lainkirjoittajan oppaassa (2014: 24.5) perustellaan konjunktioiden *sekä* ja *taikka* (vahvempi kuin *tai*) käyttöä lakiteknisinä apuvälineinä: ”niiden oikealla käytöllä ja ymmärtämisellä voidaan tiivistää kieltä ja vähentää toistoa”. Tämä käytäntö kuitenkin aiheuttaa lukijoille pulmia ja rikkoo Lainkirjoittajan oppaan omaa pääperiaatetta, jonka mukaan lakikielessä käytetään sekä sanoja että konjunktioita samoin kuin yleiskielessä.

4.1.5 Silmäiltävyys

Kaikki koehenkilöt kiinnittivät huomiota silmäiltävyyden eli tiedonhaun vaikeuteen. Löydettävyyden parantamiseksi toivottiin otsikoita ja myös lihavoitua.

Kappalejaon ja numeroinnin katsottiin auttavan hahmotusta. Silmäiltävyyttä edistivät kommenttien mukaan myös lyhyet kappaleet. Numeroiden katsottiin toisaalta nousevan hyvin esiin, mutta toisaalta numeroilmausten paljoutta myös karsastettiin.

Se helpottaa, jos pystyy katsomaan oikean kohdan, jossa tähän kysymykseen vastataan. Eikä niin että on monta eri skenaariota, jos on yhtiö ja jos on kommandiitti sitten toimii näin, vaan on suoraan siihen kysymykseen ja siihen tilanteeseen vastaus, että yksityishenkilönä kyseeseen tulee tämä. (P)

Edelleen lukuja paljon 20 %, 10 vuotta 40 %. Ja sitten vielä momentin numerot täydellisenä. (J)

Kun koehenkilöt olivat lukeneet tuloverolain katkelman, he vastasivat kysymykseen myyntivoiton verotuksesta. Oikea vastaus on, että myyntivoitto on 16 500 euroa ja siitä maksetaan vero.

Kysymykseen vastasi oikein kolme koehenkilöä ja väärin neljä koehenkilöä. Koehenkilöistä kaksi ei osannut vastata kysymykseen tekstin perusteella ja yksi vastasi epätäydellisesti. Ensimmäisen pykälän ensimmäinen virke yleensä tulkittiin oikein, mutta toinen virke johti harhaan: hankintameno-olettama tulkittiin virheellisesti, useimmiten lisävähennykseksi.

4.2 Mitkä seikat vaikuttivat työaikalain lisä- ja ylityötä koskevan pykälän 16 ymmärtämiseen?

Taulukon 3 lomakkeelle on kirjattu muistiinpanot koehenkilöiden kommentteista, jotka liittyvät työaikalain lisä- ja ylityöluvun sanomaan, rakenteeseen, sanoihin ja termeihin, lauserakenteeseen ja silmäiltävyyteen.

TAULUKKO 3. Työaikalain otteen ymmärtämistä helpottavat (+) ja vaikeuttavat (-) seikat.

Lisätyö ja ylityö	Sanoma	Rakenne	Sanat/Termit	Lauseet/Virkkeet	Silmäiltävyys
Lisä- ja ylityön tekeminen edellyttää työnantajan aloitetta. Jos käytössä on liukuva työaika tai joustotyöaika, lisä- ja ylityön tekemisestä on nimenomaisesti sovittava.	+ Ymmärrettävä alkukappale + Alku on helppo + Tutuhkoa asiaa + Ei ongelmia + Selvä - Lisä- ja ylityö-käsitteet vaikeat		+ Termit kutakuinkin selviä - Lisä- ja ylityö liian läheisiä - Synonyymius häiritsee	+ Lyhyt selkeä aloitusvirke + Lyhyehköjä virkkeitä	- Pitkä teksti, ei alaotsikkoja
Yleistyöaikaa noudatettaessa vuorokautista ylityötä on työ, joka ylittää kahdeksan tuntia vuorokaudessa. Viikoittaista ylityötä on työ, joka ylittää 40 tuntia viikossa olematta vuorokautista ylityötä. Jos on sovittu 40 tuntia lyhyemmästä viikkotyöajasta, lisätyötä on työvuoroluetteloon merkityn säännöllisen työajan lisäksi tehty työ, joka ei ole ylityötä.	+ Tästä saa vastauksen + Yleistyöaika - Mikä on eri ylitöiden suhde? - Miksei ylimääräinen ole ylityötä? - En ymmärrä Jos on sovittu -lausesta. - Selitykset monimutkaisia - Lisä- ja ylityö pitäisi käsitellä erikseen		+ Yleistyöaika päätelty 8 tunniksi - Työ lähimerkityksissä ilmauksissa - Lisätyön määrittely ylityön kautta - Lisätyön määrittely ei-ylityöksi - Työ toistuu liikaa - Paljon peräkkäisiä työ-sanoja		
Keskimääräistä säännöllistä työaikaa käytettäessä vuorokautista ylityötä on työ, jota tehdään työvuoroluetteloon merkityn säännöllisen vuorokautisen työajan lisäksi. Viikoittaista ylityötä on säännöllisen työajan lisäksi tehty työ, joka ei ole vuorokautista ylityötä. Jos keskimääräisen työajan on sovittu tasoittuvan alle 40 tuntiin viikossa, säännöllisen työajan lisäksi tehty työ on kuitenkin lisätyötä 40 viikkotuntiin saakka.	- Paljon vaihtoehtoja - Liikaa vaihtoehtoja - Miksei: kun teet näin, käy näin - Vaikea tietää, mikä koskee - Keskimääräisen ja yleistyöajan suhde - Vuorokautinen ja viikoittainen ylityö - Kolmas kappale sekoitti	- Luetteloiva rakenne	- Termejä paljon, vaatii selvittelyä - Säännöllinen ja keskimääräinen? - Keskimääräinen säännöllinen? - Viikoittainen ei-vuorokautista? - Paljon termejä, joita ei avata - Yleistyöajan ja keskimääräisen säännöllisen ero?		- Keskeisten termien lihavointi helpottaisi. Apua löytämiseen.
Jaksotyössä ylityötä on työ, joka ylittää 7 §:n mukaisen säännöllisen enimmäistyöajan. Jos on sovittu 7 §:ssä säädettyä lyhyemmästä säännöllisestä jaksokohtaisesta työajasta, lisätyötä on työ, joka ylittää sovitun säännöllisen työajan ylittämättä 7 §:n mukaista jaksokohtaista enimmäismäärää.	- Vaatii täydentävää tietoa - Vaatii lisätietoa - Mikä jakso koskee mitään asiaa? - Ristiriitaisuuden tuntu - Tulee lukemisesta ahdistava olo - 4–6 kappaleet vaikeita - Merkillinen kohta, voisi selkiyttää - Ymmärtäminen vaatii taustatietoa. - Tämä kohta ei aukea.	- Luetteloiva rakenne - Viittaus toiseen pykälään - Pitää etsiä toisesta pykälästä - Pykäläviittaukset - Viittaukset - Tieto aina muualla - Aina viitataan toisaalle, ei sanota tässä - Täytyy etsiä 7 pykälä	- Uusia termejä tulee koko ajan - "Jaksotyö" tuntematon - Taas uusi: jaksotyö - "Kun tietäsi nämä sanat" - Kuka ymmärtää nämä termit?		
Käytettäessä liukuva työaika vuorokautista ylityötä on työ, joka ylittää kahdeksan tuntia vuorokaudessa ja viikoittaista ylityötä työ, jota tehdään työvuoroluettelon mukaisena vapaapäivänä ja joka ylittää 40 tuntia olematta vuorokautista ylityötä. Ylityötä on myös kiinteän työajan lisäksi työnantajan määräyksestä tehty työ, jonka vuoksi 12 §:n 2 momentin mukainen enimmäiskertymä ylittyy seurantajakson päättyessä. Lisätyötä on säännöllisen työajan lisäksi tehty työ, joka ei ole ylityötä.	+ Ymmärrän tämän - Vaatii täydentävää tietoa - Miten kiinteän työajan lisäksi - Mikä tekstinpätkistä koskee minua?	- Viittaus toiseen pykälään - Tieto toisessa pykälässä - Pykäläviittaus - Pykäläviittaukset - Pitää pomppia edestalaisin	- Ei aukea yleiskielen avulla. - "Enimmäiskertymä"? - Miten jousto ja liukuva eroaa? - Paljon vieraita käsitteitä - Epämääräinen määrittely - "Enimmäiskertymä"	- Pitkä virke, useita sivulauseita	
Käytettäessä joustotyöaikaa vuorokautista ylityötä on työ, joka ylittää kahdeksan tuntia vuorokaudessa ja viikoittaista ylityötä työ, jota tehdään joustotyösopimuksessa sovitun viikoittaisen vapaan aikana työn olematta vuorokautista ylityötä. Lisätyötä on säännöllisen työajan lisäksi tehty työ, joka ei ole ylityötä.	- Halju kokonaiskuva - Vaikea saada vastausta - Valtavasti asiaa pykälässä - Ydin katoaa - Tiedoilla ei uskalla vastata - Erikoistietämystä vaatii - En luottaisi omaan tulkintaan - Paljon vieraita asioita		- Lisätyö määritellään ei-ylityönä	- Pitkä virke - "Olematta"-rakenne	- Oikeita kohtia vaikea löytää. - Alaotsikot helpottaisivat.

Alla on koonti ja poimintoja tekstiä koskevista koehenkilöiden autenttisista sitaateista.

4.2.1 Sanoma

Pykälän alkukappale koostuu kahdesta lyhyestä virkkeestä. Ensimmäinen on seitsensanainen päälause, toinen virke koostuu seitsemän sanan sivulauseesta ja päälauseesta. Lyhytvirkkeistä alkukappaletta koehenkilöt pitivät helppona, mutta ongelmallisena sitä, että se ei erottele lisä- ja ylityötä eikä ilmaise olennaista pääperiaatetta.

Tämä on hyvin ymmärrettävä ainakin tämä ensimmäinen kappale. Siihen se sitten jäikin. (P)

Toisen kappaleen ensimmäisen virkkeen perusteella koehenkilöt päättelivät, että tehtävässä on kyse lisätyöstä, mutta tulivat jatkon perusteella epävarmoiksi. Ilmauksia pidettiin jopa keskenään ristiriitaisina, mikä johtunee työaikatermien ulkoasun ja merkitysten läheisyydestä. Termejä on määritelty aiemmin laissa – määrittelyjä ei ollut koetekstissä mukana, eikä niistä olisi ollut apuakaan lisä- ja ylityön erottelussa.

Kakkoskappale oli se, jonka perusteella pystyi vastaamaan. Sitten kun pääsi kolmoskappaleeseen, taas tipahti kärryiltä. Kakkoskappale sanoo, että se on lisätöitä, mutta kolmoskappale väittää, että se on ylityötä. (M)

Tulee semmoinen olo, että jossain kohtaa sanotaan näin ja jossain kohtaa sama asia sanotaan niin, että saa toisen käsityksen. (M)

Määrittelyn epäselvyys ja kehämäisyys askarruttaa koehenkilöitä: ”Lisätyötä on säännöllisen työajan lisäksi tehty työ, joka ei ole ylityötä”.

Ylityön määritelmä menee toisten määritelmien kautta, eli tullaan semmoinen olo, että pitääkö tämä lukea ihan loppuun asti ja sitten lähteä purkamaan, että saa nämä kaikki määritelmät tähän matkalle. On hyvin monikerroksiselta vaikuttava pykälä. (J)

4.2.2 Rakenne

Rakenteessa koehenkilöt kiinnittivät huomiota kahteen häiritsevään asiaan: yli- ja lisätyön käsittelyyn rinnakkain ja kuormitusta lisääviin viittauksiin. Lähekkäisten termien kuljettaminen samassa virkkeessä ja samassa kappaleessa koettiin sekoittavaksi.

Sotketaan toista työaikaa... kokonaan toista, et kumpi on kumpaa. Tämä tekee tästä vaikean. (M)

Olisiko ne sitten kuitenkin pitänyt tai pitäisikö ne laittaa eri pykäliin. (J)

Viittaukset katkaisevat koehenkilöiden kommenttien perusteella lukemisen ja lisäävät kuormitusta. Heidän mielestään lukijaa helpottaisi, jos viittauksen keskeinen sisältö

kävisi tekstistä ilmi tai jos siitä pystyisi ainakin ennakoimaan viittauksen merkityksen tulkinnalle.

Aina viitataan johonkin toiseen kohtaan, missä on asiaa avattu enemmän. Kun suoraan sanottaisiin – jos se on helposti sanottavissa –, että se lukisi siinä eikä sanotaisi, että katso toinen kohta. (P)

Sitten tämä on tietenkin aina hankala, kun täällä sanotaan, että ”joka ylittää 7 pykälän mukaisen säännöllisen enimmäistyöajan”, jolloin pitää sitten lähteä etsimään. Nyt luetaan 16 pykälää, niin sitten pitää lähteä etsimään seitsemän pykälää ja lukea sitä tässä yhtäaikaa rinnakkain. Sitten tulee vielä 12 pykälä, joka sekin pitää etsiä. (J)

4.2.3 Sanat ja termit

Otteessa oli lukuisia työaikaan liittyviä termejä, joita ei tässä yhteydessä selitetty. Määrittelyt ovat aiemmassa luvussa, mutta niistä ei saa suoranaista tukea kysymykseen.

Mut et just... mitä ovat nämä enimmäiskertymät? (J)

Jaksotyössä... Voi jeeesus. Taas jos tietäsi nämä sanat. (J)

Se on nyt taas uusi termi, mikä pitää käsittää: tämä vuorokautinen ylityö. (J)

Toinen kiinnostava pulma liittyy työ-sanon toistoon. Lähes kaikki koehenkilöt pitivät häiritseväenä erilaisten työ-ilmausten valtavaa määrää. Tämä tukee näkemystä siitä, että toisto voi myös haitata, vaikka usein sen ajatellaan selkeyttävän tekstiä.

Tässä toisessa kappaleessa... hirveesti peräkkäisiä työ-sanoja: viikkotyö, lisätyö, työvuoroluettelo. (M)

Tässä tekstissä selkeästi työ-sanon käyttäminen... tutun työ-sanon käyttäminen monessa eri merkityksessä. Teki tästä todella vaikeaa luettavaa. (J)

Jotenkin nyt tuntuu siltä, että kun toistuu niin usein sana työ tai ylityö, niin alkaa jo vilisemään silmissä kaikki. (M)

Koehenkilöiden kommentit tukevat sitä terminmuodostuksen periaatetta, että termien nimityksissä ja niiden käytössä olisi otettava huomioon erottuvuus eli se, kuinka selkeästi termi erottuu toisista kirjoitus- ja äänneasultaan. Merkityksen ja kirjoitus-asun erottumattomuus on käytettävyyssongelma. (Isohella & Nuopponen 2016: 229; Suominen 2019: 171–172.) Myös Mattila kiinnittää huomiota ulkoisesti toisiaan muistuttavien mutta erimerkityksisten termien sekoittuvuuteen (Mattila 2017: 186). Tässä tapauksessa lisäksi pykälän keskeisten termien määriteosat *lisä*- ja *yli*- ovat yleiskielessä merkitykseltään lähellä toisiaan: *lisä* merkitsee lisäystä, *yli* määrältään normaalia t. säädettyä suurempaa (Kielitoimiston sanakirja, s.v. *lisä* ja *yli*-).

4.2.4 Lauseet ja virkkeet

Otteen neljä ensimmäistä kappaletta olivat virkepituukseltaan kohtuullisia, ja virkkeet koostuivat pääasiassa yhdestä pää- ja sivulauseesta. Tähän myös koehenkilöt kiinnittivät huomiota.

Täällä on lyhyempiä virkeitä, selkeästi lyhyempiä kuin äskeisessä tekstissä. Täällä kun nyt nopeasti silmäilee, niin yhdessä kappaleessa on vähintään kaksi virkettä, mutta näissä pitemmissäkin vähintään se kolme. Niin on kyllä selkeesti luettavampaa. (M)

Kahdessa viimeisessä kappaleessa virkepituus kuitenkin kasvaa 26–32 sanaan – sanomalehtitekstissä keskipituus on 11,2 sanaa ja virastojen päätösasiakirjoissa 13,9 sanaa (Kankaanpää 2006: 161) – ja rakenteet mutkistuvat, mihin koehenkilöt kiinnittivät huomiota.

4.2.5 Silmäiltävyys

Tässä niin kuin kaikissa kolmessa koetekstissä koehenkilöt nostivat keskeiseksi ongelmaksi tekstikohtien haun ja erottelun. Hakua tehostaisi ja lukemista nopeuttaisi heidän mielestään ensisijaisesti otsikoiden käyttö.

Saisi olla ehkä alaotsikko, yksikin voisi tehdä selkeämmän, varsinkin jos jotain tiettyä kohtaa haluaa etsiä. (M)

Itseäni helpottaisi tällaisessa tekstissä se, että täällä olisi lihavoitu keskeiset termit. Toki se nyt ei varmaan ole yleinen käytäntö säädöksissä, mutta minua se helpottaisi, koska nyt kun lähti tekstiä lukemaan, niin ekaksi ei tajunnut sitä, että joka kappale koskee jotain erilaista. (M)

Lainkohtaa koskevaan ylityötä vai lisätyötä -kysymykseen vastasi oikein kuusi koehenkilöä, väärin yksi koehenkilö ja kolme koehenkilöä ei osannut vastata kysymykseen tekstin perusteella. Tehtävässä vaihtoehtoja oli vain kaksi, mikä kannusti epävarmoja arvaamaan.

Jotenkin tuntuu, että tämä melkein nopallakin saattaisi [ratketa]. (J)

Varsin paljon kommentteissa näkyi epävarmuutta.

Ehkä se on lisätyötä, mutta tämä on hyvin varovainen tulkinta, koska huomaan olevani oikeasti aika pihalla. (M)

Mun vastaus on tähän, että tämä on lisätyötä tämän pykälän lukemisen ja tulkinnan jälkeen. Mutta kyllä vähän haljua. (J)

En näillä tiedoilla uskaltaisi antaa ratkaisua. (J)

Kokeneen juristin ”lisäyötä”-vastaus on oikein, mutta helposti ei teksti avaudu ammatillisellekaan.

Mut joo, on jälleen kerran esimerkki lainkohdasta, missä saa kyllä pistää ihan parastaan, että saa asian irti ja voisi vaikka sanoa, ettei ehkä ihan saakaan. (J)

4.3 Mitkä seikat vaikuttivat perintökaaren lakiosaa koskevan luvun 7 ymmärtämiseen?

Koeteksti koostui perintökaaren luvusta 7 ja sitä täydentävästä lain luvun 2 ensimmäisestä pykälästä. Taulukon 4 lomakkeelle on kirjattu perintökaaren otteen sanomaan, rakenteeseen, sanoihin ja termeihin, lauserakenteeseen ja silmäiltävyyteen liittyvät kommentit lyhyinä muistiinpanoina.

TAULUKKO 4. Perintökaaren otteen ymmärtämistä helpottavat (+) ja vaikeuttavat (-) seikat.

Perintökaari/Lakiosaa	Sanoma	Rakenne	Sanat/Termit	Lauseet/Virkkeet	Silmäiltyvyys
Luku 2 § 1 Lähinnä saavat perinnön rintaperilliset. Kukin lapsista saa yhtä suuren osan perinnöstä. Milloin lapsi on kuollut, tulevat lapsen jälkeläiset hänen sijaansa, ja joka haara saa yhtä suuren osan.	+ Helppo aloitus + Kukin lapsista saa yhtä suuren osan – helppoa + Tärkeimmät tuotu alkuun + Tehty karsinta pitkistä laista + Relevantit säännökset		+ Rintaperillinen vakiintunut ja tunnettu termi (lapsi?) - ”Perintökaari” on outo sana - Vanhahtavaa - Vanhaa mutta ymmärrettävä - Vanhantavaa, muinaista	+ Lyhyet virkkeet + Ymmärrettävästi ja lyhyesti: kukin saa yhtä suuren osan - Lähinnä-rakenne vaikea - Ei näitä lauserakenteita - Lauserakenne tökkii	+ Lyhyet pykälät ja momentit + Numerointi helpottaa hakua - Otsikot pykäliin
Luku 7 § 1 Rintaperillisellä sekä ottoplapsella ja tämän jälkeläisellä on lakiosaa perittävän jälkeen. Lakiosaa on puolet 1 momentissa mainitulle perilliselle lakimääräisen perimisjärjestyksen mukaan tulevan perintöosan arvosta.	- Epäselvä: mihin tämä viittaa? - ”Perittävän jälkeen”? - Ei aukea, vaikka lukee useasti - Ei pääse ollenkaan kärryille - Tää on ihan kauheeta.	+ Viitaus heti edelle on ok	- Miksi ”sekä” ja ”tämä”?		+ Kakkosluvun 1 pykälän 1 momentti lyhyt
§ 2 Lakiosaa määrättäessä otettakoon lukuun sekini, jonka perittävä on testamentissa tehnyt perinnötömäksi tai joka muusta laillisesta syystä on jäävä osattomaksi perinnöstä. 2 momentti on kumottu L:lla 19.1.1979/32.	- Muu laillinen syy? - Muusta laillisesta syystä: selviääkö myöhemmin? - Ihän hepreea - Sanoja tuntuu puuttuvan		- Mikä on tämä L?		
§ 3 Lakiosaa määrättäessä on otettava huomioon avioliittolain mukaan eloonjääneeltä puolisolta kuolleen puolison perillisille tulevan tai eloonjääneelle suoritettavan omaisuuden arvo. Pesän varoista ei ole vähennettävä lahjanlupauksena annettua sitoumusta eikä sitä määrää, mikä on suoritettava perittävällä lain mukaan olleen elatusvelvollisuuden täyttämiseksi vastaisuudessa. Pesän varoihin on lisättävä perittävän antama ennakkoperintö sekä, jollei erityisiä vastasyitä ole, hänen sellaisissa olosuhteissa tai sellaisin ehdoin elässään antamansa lahja, että se on tarkoituksensa puolesta rinnastettavissa testamenttiin, niin myös hänen jälkeläiselleen tai ottoplapselleen taikka tämän jälkeläiselle tahi näiden puolisoille antamansa sellainen lahja, jolla on ilmeisesti tarkoitettu suosia sen saajaa lakiosaan oikeutetun perillisen vahingoksi. Omaisuuden arvo on määrättävä sen ajankohdan mukaan, mikä sillä vastaanotettaessa oli, jollei asiaan haaroista muuta johdu.	- Kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan: subjekti? - Monta osatekijää - Pystyy lukemaan, ei ymmärrä - Jollei erityisiä vastasyitä ole - Mitäköhän vastasyitä? - Jollei asiaan haaroista muuta johdu - Mitä asiaan haarat voivat olla? - Lopussa vesitetään sanottu asiaan haaroilla, miksei kirjata tilanteita? - Ei hajuakaan, kuka maksaa ja kuinka paljon? - Vaikeasti selitetty	- Paljon vaihtoehtoja - Pitkät kappaleet - Paljon saman pyörittelyä	- Rintaperillinen-ottoplapsijälkeläinen-puoliso epäselkeä, epätarkka, synonyymit? - ”Eloonjäänyt” hankala - ”Ei ole vähennettävä”? Onko ”ei vähennettä”? - Tahii! - Vanhaa kieltä: ”lahjanlupaus”	- Pitkät virkkeet - Kaikki samaan virkkeeseen - Liian pitkä virke - Virke selkiytyisi jakamalla - Kolme riviä pitkää lause - Pitkä lause, melkein koko kappale, paljon pilkkuja	- Pykälät ja momentit valtavan pitkiä - Pitkät kappaleet

Perintökaari/Lakiosa	Sanoma	Rakenne	Sanat/Termit	Lauseet/Virkkeet	Silmäilätävyys
<p>§ 4 Jos perittävä on kuolemansa varalta ottamassa henkivakuutuksessa määrännyt kolmannen henkilön edunsaajaksi tai siirtänyt henkivakuutuksensa kolmannelle henkilölle, on perittävän suorittamat vakuutusmaksut, jos ne eivät ole olleet kohtuullisessa suhteessa hänen oloihinsa ja varoihinsa, perintöosaa määrättäessä luettava pesän varojen lisäksi, kuitenkin enintään vakuutusmäärään saakka. Mikäli perittävä on saanut vastiketta edunsaajan määräämisestä tai vakuutuksen siirtämisestä, vastike on vähennettävä vakuutusmaksuista.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Miten voi saada vastiketta edunsaajan määräämisestä? Tai vakuutuksen siirtämisestä - 4 § eli henkivakuutus vaikea - Vakuutus meni yli hilseen 		<ul style="list-style-type: none"> - Vastike – merkitys outo 	<ul style="list-style-type: none"> - Monta lausetta ja pilkkua samassa virkkeessä 	<ul style="list-style-type: none"> - Useamman rivin virkkeitä
<p>§ 5 Testamentti on perillistä kohtaan tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä tai rajoittaa hänen oikeuttaan määrätä lakiosana tulevasta omaisuudesta.</p> <p>Sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, testamentti on kuitenkin tehokas, jos testamentin saaja suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaavan tai siitä puuttuvan määrän rahana perillisen määräämän kohtuullisen ajan kuluessa eikä rahasuoritusta ole testamentissa kielletty.</p> <p>Perillisen on vedottava testamentin tehottomuuteen ilmoittamalla lakiosaa koskeva vaatimuksensa testamentin saajalle haastemiehen välityksellä tai muutoin todistettavasti kuuden kuukauden kuluessa siitä, kun testamentti on annettu 14 luvun 4 §:n 1 momentissa säädetyllä tavalla tiedoksi perilliselle. Jos lakiosaa koskevaa vaatimusta ei ole saatu ilmoitetuksi testamentin saajalle sen vuoksi, että hänen voidaan olettaa asiassa ilmenneiden seikkojen perusteella välttelevän vaatimuksen tiedoksiantoa tai että hänen osoitteensa on tuntematon, lakiosaa koskeva vaatimus voidaan tehdä myös ilmoittamalla siitä edellä mainitun ajan kuluessa julkaistavassa virallisessa lehdessä.</p> <p>Perillinen ei voi vedota testamentin tehottomuuteen, jos hän on perittävän kuoltua luopunut lakiosastaan. Lakiosasta luopumisesta perittävän eläessä säädetään 17 luvun 1 §:n 2 momentissa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> + Selvä toimintaohje + Perusteellisuus auttaa - Kattaako kaikki tapaukset, kun pyörittelyä on näin paljon? - 6–8 ei saa selvää - Ristiriitaista testamentista - Kauheaa, ei edes jaska yrittää - Poikkeusten poikkeuksia - Vaikeaa: tehokas ja tehoton - Vaikea tulkita: sen estämättä - Pitäkö aina vaatia? - Erittäin hankala teksti 	<ul style="list-style-type: none"> - Paljon eri vaihtoehtoja - Paljon tekstiä läpikäytäväksi, pakko lukea kaikki. - Toinen kappale outoa pyörittelyä 	<ul style="list-style-type: none"> - Onko tehoton sama kuin mitätön? Mikä on niiden ero? - Testamentti on tehokas tai tehoton. Eikö se ole voimassa tai ei voimassa? - Perillinen, perittävä, perijä liian lähellä. Sekoittuvat. - Jo sana "momentti" vaatii lakitekniistä osaamista - Kieli vanhahtavaa - Tehokas, en käyttäisi - Konkreettisempia sananvalintoja! - "Tehokas" ja "tehoton"? 		<ul style="list-style-type: none"> - Tosi pitkä teksti - Pitkät kappaleet
<p>§ 6 Jos lahjanlupauksena annettu sitoumus oli täyttämättä perittävän kuollessa, ei sitä ole saatettava voimaan sikäli, kuin se loukkaisi perillisen lakiosaa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> + Ymmärrettävä kohta 6 - Ei saa selvää - Mikä on lahjanlupaus? 		<ul style="list-style-type: none"> "Lahjanlupaus"? 		<ul style="list-style-type: none"> + 6 § lyhyt
<p>§7 Sellainen perillisen saama omaisuus, joka on otettava lukuun perintöosaa määrättäessä, luetaan hänen lakiosansa vähennykseksi. Jos lakiosaan oikeutettu perillinen on tullut perilliseksi sellaista omaisuutta saaneen sijaan, on omaisuus vähennettävä hänen lakiosastaan.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - "Omaisuus, joka on otettava lukuun". Puuttuu jokin pala. - Otettava lukuun. Onko sellaista mitä ei oteta lukuun? 	<ul style="list-style-type: none"> - Täytyisikö nyt palata kolmospykälään? - Tämä vaatisi kaavion. 		<ul style="list-style-type: none"> - Kiilalauseet 	
<p>§ 8 Jolle perillinen siitä huolimatta, että testamentti ja lahjanlupaus on jätetty huomioon ottamatta, voi saada lakiosaansa, on se, jolle perittävä eläessään on antanut 3 §:n 3 momentissa tarkoitettua omaisuutta, tai se, joka on saanut 4 §:ssä sanotun vakuutusmäärän, velvollinen vastaamaan sen täyttämistä, mitä lakiosasta puuttuu, enintään sillä määrällä, mikä perintöosaa määrättäessä on luettava pesän varojen lisäksi.</p> <p>Millöin siltä, joka on velvollinen vastaamaan lakiosan täydennyksestä, on hänen tuottamuksestaan hukkaantunut 1 momentissa tarkoitettua omaisuutta, on hän vastuussa vain hänelle jääneen omaisuuden arvolla.</p> <p>Jos 1 momentissa tarkoitettuja vastuuvollisia on useita, määräytyy heidän vastuunsa suhteellisesti kunkin vastuumäärän mukaan.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - En ymmärtänyt 3 §, joten tämäkin epäselvä - Epätarkka täydennysohje hukkaamisesta - Tätä on jäätävä pykälä! - Informaatorakenne nurinkurinen: ydin alkuun - Monimutkaista - Niin vaikea ei voi edes eritellä - Kauhean väsyttävä teksti - Vaatisi lakimiehen apua 	<ul style="list-style-type: none"> - Paljon sellaista asiaa, joka ei koske vaan sekoittaa - Pykälään täytyy palaila. 	<ul style="list-style-type: none"> - "Tuottamuksestaan" - Tarkoittaako lahjanlupauksena annettu sitoumus lahjaa? - Tuottamuksestaan! - Mitä ihmettä? - Tuottamuksestaan hukkaantunut 	<ul style="list-style-type: none"> - Yhdeksän pilkkua! - Outoja sanajärjestyksiä - Aloitetaan aina sivulauseella - Miksei päälause + sivulause? 	<ul style="list-style-type: none"> - Monta kohtaa, pykälä ei ole otsikoitu - Pakko lukea koko teksti, että löytää oikeat kohdat - Konkreettiset alaotsikot avuksi - Hakua tukemaan pykälään merkin-tä, mitä koskee
<p>§ 9 Jos lakiosan täydennystä vaaditaan siltä, jolla itselläänkin on oikeus lakiosaan, saa hän pitää, mitä hänen lakiosaansa tarvitaan.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Käsittämätön pykälä: kuka vaatii ja keltä? 				
<p>§ 10 Lakiosan täydennystä on vaadittava kanteella vuoden kuluessa siitä, kun perillinen on saanut tiedon perittävän kuolemasta ja siitä perittävän tekemään lahjoitukseen tai muuhun oikeustoimeen sisältyvästä määräyksestä, joka loukkaa hänen oikeuttaan lakiosaan, kuitenkin viimeistään kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kytkeytyykä tämä lahjoihin ja oikeustoimiin? - Liikaa vaihtoehtoja - Vuosi vai kymmenen? - Tiivistetty liikaa? 			<ul style="list-style-type: none"> - 10 § useaksi virkkeeksi - Koko pykälä samaa lausetta 	
<p>§ 11 Perillisen oikeus vaatia lakiosaansa ei siirry hänen velkojilleen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> + Selvä, ei pyörittelyä + Ytimekäs, helppo, lyhyt 				

Alla on koonti ja poimintoja tekstiä koskevista koehenkilöiden autenttisista sitaateista.

4.3.1 Sanoma

Koetekstiin kuuluva luvun 2 ensimmäinen pykälä kiteyttää pääperiaatteen: perinnön saavat rintaperilliset, ja kukin saa yhtä suuren osan perinnöstä. Ensimmäisen pykälän periaatteet on ilmaistu lyhyin päälausein, ja niitä koehenkilöt pitivät selkeinä ja ymmärrettävinä.

1 pykälä on selvä. Se on napakka, ei pyöritellä mitään. (M)

Tässä on helppo lause: "Kukin lapsista saa yhtä suuren osan perinnöstä". (J)

Vaikeuksia koehenkilöille tulee, kun siirrytään lakiosaa käsittelevään lukuun 7, vaikka sen pykälän 1 toisessa kappaleessa on myös ilmaistu pääperiaate: lakiosa on puolet perintöosasta. Tulkintavaikeuksien syynä lienee se, että päälause ja periaate on katkaistu pitkällä kahdeksan sanan määräitejonolla: *Lakiosa on puolet 1 momentissa mainitulle perilliselle lakimääräisen perimisjärjestyksen mukaan tulevan perintöosan arvosta.*

Ei meinaa päästä kärryille ollenkaan [lakiosasta]. (M)

Yritän saada selvää ensin kokonaisuudesta. (M)

Toisen pykälän kumoamismerkintä lyhenteineen ja numerokoodeineen herätti hämmennystä. Lyhenne *L:lla* oli vieras ja kummastutti ehkä myös siksi, että sen avulla säästyy vain yksi merkki. Lyhenne on aina riski: se ymmärretään huonosti, jos lukija ei ole alan ammattilainen.

Sitten en ihan ymmärrä tällaisia pätkiä, että toinen momentti on kumottu. Mikä on tämä L? Lailla ehkä. Ei mitään käsitystä. (M)

Kolmannessa pykälässä teksti mutkistuu. Ongelmia koehenkilöille aiheuttavat harvinaiset sanat (lahjanlupaus), keskenään sekoittuvat ilmaukset (eloonjäänyt puoliso, kuolleen puolison perilliset, perittävä, perillinen), 54-sanainen virke ja merkitykseltään täsmentymättömät ehtolauseet. Ehtolauseet "jollei vastasyitä ole" tai "jollei asianhaaroista muuta johdu" herättivät ärtymystä, sillä useimmat koehenkilöt eivät kokemuksensa perusteella pystyneet tunnistamaan, mitä vastasyyt ja asianhaarat voisivat olla.

Mutta on niin ärsyttäviä tällaiset "jollei erityisiä vastasyitä ole". On pakko mennä lain esitöihin, että tiedät, mitä lainsäätäjä on tarkoittanut, mitä ne edes voisivat olla – ja "jollei asianhaaroista muu johdu". (J)

Ja sitten pykälän lopussa voisi kuvitella, että on suora vastaus, että omaisuuden arvo on määrättävä sen ajankohdan mukaan, mikä sillä vastaanotettaessa oli – – mutta sitten lopussa vesitetään se kokonaan: ”jollei sitten asianhaaroista muuta johdu”. (P)

Neljännän pykälän henkivakuutusasia jäi sisällöltään maallikoille käsittämättömäksi, eivätkä juristikkaan olleet käytännössä asiaan törmänneet, joten pykälä tuli useimmiten ohitetuksi merkitystä avaamatta paria konkretisointiyrittystä lukuun ottamatta.

En ymmärrä tämmöistä ollenkaan. Ei, tämä on ihan hepreaa mulle tämä pykälä. Ei hajuakaan mitä tarkoittaa. Neljäs pykälä, joo, aivan hämmentävä pykälä. (P)

Miten voi saada vastiketta edunsaajan määräämisestä? Tai vakuutuksen siirtämisestä? Rahaa siitä, että edunsaaja määrätään tai vakuutus siirretään? Rahaa siitä, että on tarkoitus siirtää? En tiedä, mikä tällainen tilanne on. (J)

Viidennessä pykälässä osoittautui ongelmanaksi ”tehoton”, jonka koettiin olevan yleiskielelle vieraassa merkityksessä. Pulma havainnollistaa yleiskielen ja erikoiskielen sekä myös eri-ikäisten kielimuotojen aiheuttamaa epävarmuutta. Yleiskielestä erikoiskieleen poimittu sana on toisaalta tuttu, mutta merkitys tuntuu rajoiltaan epämääräiseltä ja aiheuttaa hämmennystä, jos lauseyhteydestä ei voi päätellä merkityspiirteiden päällekkäisyyttä ja eroavuutta.

Testamentti on tehokas tai tehoton. Eikö se ole voimassa tai ei voimassa? (M)

Jäin tähän ”testamentti on perillistä kohtaan tehoton”. Jäin tähän takkuamaan tätä. (P)

Mikä on tehoton? Tiedän et mitättömyys on eri asia. Aloin päässäni miettiä, mikä oli mitättömyyden ja tehottomuuden ero. En muista, mikä se oli. (J)

Samoin tulkintaongelmia aiheutti *sen estämättä* -rakenne, joka yhdistyy hankalana pidettyyn tehokas–tehoton-vastakohtapariin. Rakenne johti koehenkilöt punnitsemaan täysin vastakkaisia merkitysvaihtoehtoja. Hankaluus olisi ratkennut niin, että virkkeen alkuosa olisi poistettu ja aloitettu kohdasta Testamentti on kuitenkin tehokas – –.

Sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, testamentti on kuitenkin tehokas...
Kumoaako tämä nyt sitten jotenkin? (P)

Pykälät 6,7 ja 8 käsittelevät lahjanlupausta ja pesän omaisuuden täydentämistä. Erityisen pitkä ja monipolvinen on pykälän 8 ensimmäinen virke: 55 sanaa, 6 sivulauseetta ja päälause pirstaloituneena sivulauseiden keskellä. Lukemista eivät myöskään helpottaneet aiempiin pykäliin viittaavat määritteet: ”3 §:n 3 momentissa tarkoitettu omaisuus”, ”4 §:ssä sanottu vakuutusmäärä” ja ”1 momentissa tarkoitettut vastuuvolliset”. Jaksoon sisältyy myös yleiskielessä harvinaisia sanoja harvinaisissa sijamuodoissa,

joita koehenkilöt lukiessaan takeltelevat: ”hänen *tuottamuksettaan* hukkaantunut 1 momentissa tarkoitettua omaisuutta”.

Tuottamuksettaan hukkaantunut? Onkohan tämä ylipäättään lakitekstiä? Onko tällaisia sanoja enää olemassa? (P)

Onko tässä abessiivi vai mikä tämä on? Todella hämmentävä. Mutta eihän se voi olla abessiivi. Mitä ihmettä. (M)

Seitsemännen pykälän täsmennykseksi tarkoitettu kiilalause herättää hämmennystä. Lisäys havainnollistaa hyvin sitä, kuinka pyrkimys tarkkuuteen helposti kääntyy epäselvyydeksi.

Sellainen perillisen saama omaisuus, joka on otettava lukuun. Onko siis olemassa sellaista omaisuutta, jota ei oteta lukuun? (M)

Perintöosaa määrittäessä ”luettava pesän varojen lisäykseksi”. Niin en nyt oikein ymmärrä. (P)

Koehenkilöt pitivät tekstin tarjoamia vaihtoehtoja useissa tapauksissa ristiriitaisina. Erityisesti ristiriitaisena pidettiin pykälän 10 kanneohjetta.

Mutta tosiaan kun huomaa niitä ristiriitaisuuksia: tossakin vuoden kuluessa ja sit kymmenen vuoden kuluessa. (M)

Tossakin puhutaan vuoden kuluessa mut sitten taas kymmenen vuoden kuluessa. Kauheen väsyttävä teksti. (M)

Viimeinen eli pykälä 11 sai koehenkilöiltä kiitosta ytimekkyydestä ja ymmärrettävyydestä.

Perillisen oikeus vaatii lakiosaa ei siirry hänen velkojilleen. No niin, siitä saitte. Se on vaan sen perillisen oikeus. (J)

4.3.2 Rakenne

Tekstin rakenne tukee nopeaa lukemista, kun pääasia tai keskeinen periaate sijoitetaan tekstin alkuun. Samaan tapaan suositellaan tyylioppaissa sijoittamaan ydinvirke kapaleen alkuun, päälause virkkeen alkuun ja pääjäsenet lauseen alkuun. Koetekstien rakenne noudattaa näitä periaatteita vaihtelevasti.

Täällä on kaikki informaatorakenteet sun muut kyllä vähän nurinkurista. Se ydinasia löytyy vasta jostain ihan muualta kuin sieltä alusta, missä se pitäisi olla. (M)

Herää kysymys, miksi tällaisia tekstitason asioita ei ole päivitetty tämän vuosittain tasolle. Miksi? Miksi niihin ei puututa? (M)

Koetekstille tyypillistä on, että virkkeet alkavat sivulauseella. Koehenkilöt pitivät vaikeina pykälää 3–9, joissa lähes poikkeuksetta virke alkaa sivulauseella ja päälause tulee sivulauseiden jälkeen. Useissa tapauksissa päälauseetta edeltää kaksi sivulauseetta, joskus jopa kolme.

Lausejärjestys on ihan ihmeellinen. Kaikkein helpointa tietenkin olisi se, että olisi yksi päälause ja yksi sivulause. Täällä on melkein enemmän sääntö kuin poikkeus, että aloitetaan sivulauseella: ”Sen estämättä mitä ensimmäisessä momentissa säädetään”. Niin, ei tää nyt... (M)

Rakenteeseen liittyvinä ongelmina mainittiin myös saman asian pyörittely, luettelomaisuus ja viittaukset, jotka koskevat saman lain muita lukuja. Viittauksia lähiteksiin ei pidetty yhtä ongelmallisina kuin viittauksia muihin lukuihin tai saman luvun etäisempiin momentteihin. Viittauksiin palaaminen hidastaa ja kuormittaa lukemista.

Taas tulee pykälää ja momenteja, palataan takaisin sinne, missä se kolmas pykälä on, täytyy lähteä lukemaan sitä. (P)

Vaikka tässäkin pykälän 2 momentissa viitataan edelle, niin se on kuitenkin heti edeltävä momentti. Eli se ei ole kauhean kaukana. Sinänsä tommoinen viittaus on mielestäni parempi kuin se, että viitataan jonnekin kauas edelliseen tai samaan lakiin tai toiseen lakiin. (J)

4.3.3 Sanat ja termit

Perintökaari on vuodelta 1965, joten kieli on jo melko vanhahtavaa. Lakikielessähän on ollut tapana jo muutenkin suosia arkaaista kieltä (esim. Mattila 2017). Samaan tapaan kuin oudot termit myös vanhahtavat sanat ja rakenteet etäännyttävät tekstistä, ja lukeminen hidastuu.

Sitten tulee ehkä kielellisesti jopa harkita, onko rintaperillinen enää semmoinen termi, mitä jatkossa kannattaisi käyttää vai kannattaisiko perintökaarta vähän uudistaa ja puhua lapsista. (J)

Oi ”tahi”. Tähän ole törmännyt hetkeen. Siis tosi tönkköä tekstiä. Jos tämä on oikeasti jostain olemassa olevasta lakipykälästä, niin olen vähän huolissani. (M)

Toisaalta puhutaan perintökaaresta. No, sen nyt tietää, mitä se tarkoittaa, mutta jos ei tietäisi niin se, että osaa etsiä jostain lakiteksteistä, että pitäisi löytää perintökaari nimenomaan, jotta voin löytää perintöoikeudesta asiaa. En tiedä, sanoisiko perintökaari mitään. (P)

Ihan tämän kielen ajantasaistaminen tekisi tosi paljon. Otettakoon lukuun sekin. (J)

Tiettyihin lakitermeihin kiinnitettiin huomiota, esimerkiksi ”momentti” ja ”lahjanlupaus”.

Hauska tämä ”lahjanlupauksena”. Kuinka vanhaa tekstiä tämä on? (P)

Kukaan maallikko ei voi ymmärtää oikein, vaikka tietäisit suosiolahjan käsitteen, jos sä et osaa mennä hallituksen esitykseen tai ennakkopäätöksiin. (J)

Viitataan, että on hukkaantunut ykkösmomentissa tarkoitettua omaisuutta. Ihmisen pitää tietää, mikä on momentti, että voi katsoa kasipykälän alta, mitä siellä puhutaan omaisuudesta. Jonkin sortin lakiteknistä osaamista vaatii. (P)

Merkitykseltään ja ulkoasultaan lähisukuisia ilmauksia pidettiin taas helposti sekoituvina.

Ei nyt käytettäisi semmoisia niin samanlaisia sanoja ”perijä” ja ”perittävä”, niin että aina mieltii, kumpi sitä nyt olikaan. Oliko tämä se, joka saa vai oliko tämä se kuollut. Selkeitä ymmärrettäviä sanoja, mitkä ei sitten, jos on kaksi vastakkaista asiaa, että niitä ei sitten voi sekoittaa toisiinsa. (P)

4.3.4 Lauseet ja virkkeet

Tyypillisesti koehenkilöitä häiritsivät pitkät virkkeet ja lausejärjestys. Pykälän 3 viimeisessä kappaleessa on 54 sanan virke, 4 pykälässä 41 sanan ja pykälässä 8 on peräti 55-sanainen virke; näiden lisäksi on useita 30–40 sanan virkkeitä. Jakson voi todeta olevan poikkeuksellisen pitkävirkkeinen ja monipolvinen yleiskieliseen tekstiin verrattuna.

Lyhentäisin näitä lauseita tai virkkeitä. Olen kolmospykälässä, kolmospykälän isossa kappaleessa. Siis montako lausetta tai virkettä? Tämä on melkein yhtä virkettä koko kappale. (M)

Tämä kahdeksas pykälä on kyllä aivan jäätävä. Siis täällä on... Montakos pilkkua? Täällä on 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 pilkkua yhdessä virkkeessä. Huh, hengästyy. (M)

Pitkävirkkeisyys kuuluu olennaisesti vanhemman lakikielen tyyliin. Ajatuksena on ollut kytkeä kaikki samaan asiaan liittyvät seikat yhdeksi virkkeeksi. Tekstyhteyttä ei pidetty tarpeeksi kiinteänä korostamaan yhteen kuuluvuutta.

Kaikki pitää saada samaan lauseeseen, että ne eivät muuten tule otetuksi huomioon. Ihan kuin ihmisiltä ei voisi edellyttää, että lukisivat seuraavankin lauseen. (J)

Yleiskielelle harvinaisia rakenteita (*Sen estämättä, mitä – –*) ja pääajatuksen katkaisevia kiilalauseita koehenkilöt vieroksuivat. Kiilalauseita on tyylioppaissa kehoitettu välttämään juuri niiden vaikeuden takia. Lukijan työmuisti kuormittuu, kun lausekokonaisuus katkeaa ja pääjäsenet joutuvat erilleen: *Milloin siltä, joka on velvollinen vastaamaan laki-*

osan täydennyksestä, on hänen –. Samoin sivulauseen aloittava *milloin* merkityksessä ‘silloin kun’ on nykyisin kielenkäytössä harvinainen, mutta toistuu lakitekstissä usein.

Ja sitten taas nämä helkutin kiilalauseet. (J)

”Milloin lapsi on kuollut, tulevat lapsen jälkeläiset hänen sijaansa ja joka haara saa yhtä suuren osan”. Herranjestas, onpa vanhantavaa tekstiä, tämä on suorastaan muinaista. (M)

4.3.5 Silmäiltävyys

Mitä pitempi oli teksti, sitä enemmän kaivattiin otsikoita. Tekstikohtien ennakoiva tunnistaminen on vaikeaa ilman informatiivista otsikointia. Silmäiltävyyttä kuitenkin helpottivat koehenkilöiden mielestä lyhyet virkkeet ja kappaleet.

Miksei pykälä ole otsikoitu? Auttaisi todella. (M)

Pykälän otsikko ei ohjannut siis lukijaa ollenkaan. (J)

Öööh... On tämä kyllä aika vaikeaa. Huomattavasti helpottaisi konkreettiset alaotsikot... tai jos pykälän perään olisi merkitty, mitä tämä kyseinen pykälä koskee. (M)

Lainkohtaa koskevaan kysymykseen rintaperillisen lakiosasta vastasi oikein viisi koehenkilöä, väärin kaksi koehenkilöä, ja kolme koehenkilöistä ei osannut vastata kysymykseen tekstin perusteella. Tehtävä ei ehkä ollut sikäli kaikkein onnistunein, että kaikki juristit vastasivat suoraan oikein ennakkotietojensa perusteella lukematta tekstiä; kaikki kuitenkin kävivät silti huolellisesti tekstin läpi pykälä pykälältä ja kommentoivat lukemaansa. Oikea vastaus kysymykseen on, että testamentilla sivuutetun lapsen lakiosa on 150 000 euroa. Tekstin perusteella vain yksi ei-juristeista osasi vastata oikein, muut vastasivat väärin tai eivät pystyneet päättelemään vastausta. Arvioinneissa kaikki koehenkilöt pitivät tekstiä vaikeana, vaikka useimmat olivat joutuneet aiemmin perintöoikeuden kanssa tekemisiin.

4.4 Koehenkilöiden vaikeina pitämät tekstipiirteet

Lopuksi tiivistän vielä yleisimmät piirteet, jotka koehenkilöt mainitsivat lukemista hankaloittavina kaikissa kolmessa säädösotteessa:

- 1) otsikoiden puuttuminen
- 2) pitkät virkkeet, virkkeiden lausemäärä ja lauseiden järjestys
- 3) vieraat termit, yleiskielestä eroava merkitys ja lähisukuiset sanat
- 4) viittaukset ja eri asioiden käsittely samassa kappaleessa
- 5) konkretian puute, substanssiterminologia ja informaatorakenne.

Luettelo näyttää varsin tutunomaiselta, kun sitä vertaa osakeyhtiölain valmisteluun liittyvän tutkimuksen 13 kohdan luetteloon, jonka avulla kielentutkijat jäsensivät

lakitekstiin ehdottamia parannuksia. Heidän luettelonsa keskittyy nimenomaan ymmärrettävyyttä parantaviin seikkoihin ja perustuu kirjallisuuteen sekä tekijöiden asiantuntemukseen. (Kankaanpää ym. 2012: 402–403.)

Käsillä olevassa tutkimuksessa käytetty käytettävyyden testaustapa ja lomake tähtäävät samaan kuin Kankaanpään ym. tutkimus (2012): kielikysymysten huomioimiseen jo lain valmisteluvaiheessa. Erona on se, että nyt testataan todellisia käyttäjäryhmiä, kun aiempi tutkimus perustui asiantuntija-arvioihin. Molemmat menetelmät ovat käypiä ja täydentävät toisiaan tekstin käytettävyyden tutkimisessa.

5 Lakitekstin ymmärtäminen, lukuaika ja lukukokemuksen miellyttävyys

Tässä tutkimuksessa ymmärtämistä mittaavat koehenkilöiden vastaukset kutakin säädösotetta koskevaan kysymykseen. Toissijaisesti ääneenajattelun ja havainnoinnin avulla arvioitiin myös kahta muuta käytettävyystekijää: lukemisen vaatimaa aikaa ja lukukokemuksen miellyttävyttä. Ymmärrettävyys, lukuaika ja miellyttävyys ovat tekstin käytettävyyksmittareita, joiden muotoilussa on sovellettu ISO-standardin (ISO 9241-11) käytettävyysskriteerejä teksteihin (Suominen 2019: 46).

5.1 Ymmärtäminen

Koehenkilöt vastasivat säädöstekstiä koskevaan kysymykseen, kun olivat lukeneet sen. Koehenkilöitä oli kymmenen ja kukin luki kolme katkelmaa, joten vastauksia olisi voinut olla enintään 30. Taulukko 5 kertoo, että 30 vastauksesta 14 oli oikeita. Vääriä vastauksia oli 7 ja epätäydellisiä 1. Lisäksi 8 tapauksessa koehenkilöt eivät osanneet lukemansa perusteella vastata kysymykseen.

TAULUKKO 5. Koehenkilöiden vastaukset säädöstekstejä koskeviin kysymyksiin.

Ratkaisu	Lukumäärä
Oikea	14
Väärä	7
Epätäydellinen	1
Ei osaa sanoa	8
Yhteensä	30

Puolessa kaikista tapauksista siis joko vastaus oli väärä tai koehenkilö ei osannut tekstin perusteella vastata. Ryhmittäin oikeat vastaukset jakaantuivat seuraavasti: juristit 7/9, päätösvalmistelijat 3/9, maallikot 4/12 (taulukko 6).

TAULUKKO 6. Koehenkilöiden oikeat ja väärät vastaukset yhteensä ryhmittäin.

Ratkaisu	Juristit	Päätösvalmistelijat	Maallikot
Oikein	7	3	4
Väärin	2	6	12
Yhteensä	9	9	16

Oikeiden vastausten määrä on sikäli yllättävänkin vähäinen, että kuusi kymmenestä koehenkilöistä oli juristeja ja päätösvalmistelijoita, jotka ovat tottuneita lakitekstien käyttäjiä.

Koehenkilöiden vastaukset asettuvat jatkumolle, joiden toisessa ääripäässä ovat aiheeseen erikoistuneen juristin vastaukset jo ennen tekstin lukemista.

Muistin tämän pykälän kutakuinkin ulkoa. (J)

Olen laskenut erinäisiä luovutusvoittoja. (J)

Toisessa ääripäässä taas ovat epätietoisten koehenkilöiden tuskastuneet kommentit tekstin lukemisen jälkeen.

Ei hajuakaan, kuka maksaa ja kuinka paljon. (P)

Jos yksin tätä joutuisin pähkimään, en pystyisi vastaamaan. Tarvitsisin apua. (M)

Suoraviivaisinta vastaaminen oli ymmärrettävästi silloin, kun koehenkilö oli työssään ratkonut vastaavia tapauksia. Tekstin lukeminen tosin osoittautui pikemminkin horjuttavan kuin vahvistavan myös kokeneen juristin ennakkotietoa.

Varsinkin juristit mutta myös osa muista koehenkilöistä pyrki palauttamaan mieleen tositapauksen tai luomaan kuvitteellisen tilanteen, jossa käsiteltävää lainkohtaa sovelletaan. Toiminta havainnollistaa hyvin sitä, että lukija koettaa ymmärtää abstraktia tekstiä esimerkittämällä sitä itse, jos tekstissä asiaa ei konkretisoida. Konkretisoivan toimintatavan havaitsivat myös Flower ym. (1983) asetusten lukemista koskevassa tutkimuksessaan; he luokittelivat konkretisoivat kommentit termillä *scenario statement*. Lukijat eivät heidän mukaansa koettaneet niinkään helpottaa tekstiä luettavuustekijöillä eli lyhyemmillä sanoilla ja virkkeillä, vaan rakensivat merkityksen uudelleen toiminnallisessa muodossa. Tutkimuksen tekijät hahmottelivat skenaarioperiaatteen pohjalle säännösten uudelleenkirjoittamisen mallin, jossa ohjeistus kytketään ihmisen

toimintaan tositilanteessa. Tekstin perustana on käytännön toiminta, ei käsiteraken-
nelma. (Flower ym. 1983: 44, 48, 54). Ajatukset ovat linjassa lakitekstiä tutkineen
Britt-Louise Gunnarssonin näkemyksen kanssa: luettavuustekijät liittyvät pintapuo-
lisempaan ymmärtämiseen, kun taas syvällistä ymmärtämistä tuetaan näkökulman
ja toiminnallisuuden muutoksilla (Gunnarsson 1982: 265–266, 317). Koehenkilöiden
ääneenajatteluissa on useita esimerkkejä tämäntyyppisestä havainnollistamisesta.

Leikitään, että saan avioerossa asunnon, jonka ex-kumppanini on ostanut. Niin sitten
ex-kumppanin ostovuosi ja ositussaannon ajankohta määrittää sen, mikä on omistus-
aika, johon edellä mainittuja prosentiosuuksia sovelletaan. (J)

Otetaan semmoinen esimerkki... Tiedän perheen, jossa näin on tapahtunut. Toinen oli
kuollut vanhemmista ja toinen sanoi, että en anna toiselle lapselle mitään. (M)

Väitän, että myöskin juristi, jos rupeaisi tämmöistä tekstiä tankkaamaan, niin se
auttaisi, että asettaa jotkut tutut henkilöt. Jos nyt minä kuolisin, niin jäänyt puoliso
tarkoittaisi miestäni ja sitten...(J)

Osa koehenkilöitä käänsi lakitekstiä puhuessaan arkikielelle, jota eräs koehenki-
löistä kutsui helpommin lähestyttäväksi ”keskustelukieleksi”. Kääntäminen omalle
kielelle konkretisoi asiaa ja tuo sen lähemmäksi omaa elinpiiriä.

Et voi kupata kuolinpesää tyhjäksi ja näin vahingoittaa eli pienentää sitä lakiosaa eli
vahingoittaa sitä perillistä, jolla on oikeus lakiosaan. (J)

Lakiosaa koskeva vaatimus voidaan antaa mainitun ajan kuluessa julkaistavassa
Virallisessa lehdessä, jota by the way kukaan ei lue, sinne ne sitten kipataan. Jos ei
saada annettua tiedoksi, niin ilmoitetaan siellä Virallisessa lehdessä. Sitä tässä ei
lue, mutta silloin se katsotaan annetun tiedoksi välittelijälle. (J)

5.2 Lukunopeus ja lukemiskerrat

Lukutavoissa oli havaittavissa eroja. Yleensä lukija pyrki hahmottamaan tekstiotteesta
keskeisen periaatteen, jonka nojalla voi ennakoida vastausta esitettyyn kysymyksen.
Pääperiaatteen löytäminen ei kuitenkaan onnistunut silmäilevän lukemisen tekniikalla,
jolla uutta tekstiä usein lähestytään, vaan koeteksti vaati siirtymisen intensiiviseen lukemi-
seen. Laeissa näyttäisi toimivan parhaiten sama rakenneratkaisu kuin muissakin teksteissä:
keskeinen periaate muotoillaan tutuin sanoin lyhyesti tekstin alkuun. Tätä periaatetta
on jossain määrin toteutettukin, ja sitä tukee myös Lainkirjoittajan oppaan ohje (2014:
24.5): ”– lakikielessä pääsäännöt kirjoitetaan ennen täydennyksiä ja poikkeuksia, yleis-
esti esiintyvät asiat ennen täydennyksiä, tärkeimmät asiat ennen vähemmän tärkeitä.”

Niin periaatteessa tämä on kokonaan hepreaa, mutta vähiten hepreaa on ensim-
mäinen osa. (M)

Mielestäni alkupuoli oli helpompaa ja sitten tämä lähti paisumaan niin kuin väärille jengoille. (J)

Juristit ja ne maallikot, jotka tiesivät ennalta tai tunnistivat tekstistä pääperiaatteen, etenivät systemaattisesti ja poissulkevasti tekstin alusta sen loppuun. He kommentoivat samanaikaisesti pykälä pykälältä, muuttiko luettu pääperiaatteen perusteella pääteltyä vastausta.

No, lukematta tätä pykälää, tiedän, mitä lakiosa on. Lähden nyt lukemaan tätä perintökaaren lukua, ja jos siihen valottuu jotain yksityiskohtia, niin otan ne sitten huomioon vastauksessa. (J)

Olin kauhean varma omasta vastauksesta alussa. Kun sitten rupeaa lukemaan tällaista pitkää pykälää, niin tulee, että pitääkö nämä ottaa tässä sittenkin huomioon. (J)

Lukemiseen kuluvan ajan mittaaminen sellaisenaan ei ole mielekästä lakitekstin ymmärtämisen yhteydessä, koska vaativaa tekstiä luetaan useita kertoja ja olennaisempaa on lukijan itsensä kokema kylläntymispiste. Koehenkilöiden lukutapa ja -aika muistuttivatkin enemmän tekstin tutkimista kuin lehtiartikkelin tai tietokirjan lukemista. Yhdellä ja kahdella lukemisella ei tekstin merkitys avautunut, jos sisältö ei ollut aivan työn ydintä. Lukukertoja tarvittiin useita, vaikka tekstit olivat lyhyitä ja testikysymykset helppoja.

Tämä on asia, mikä pitäisi lukea moneen otteeseen eikä se silti aukea. (M)

Tämä pitäisi lukea moneen kertaan, ennen kuin osaisi vastata kysymykseen. (P)

Pitäisi lukea ihan kokonaan uudestaan. Pitäisi lukea alusta ajatuksen kanssa ja pilkkoa tekstiä. (J)

Nyt ainakin lukisin vielä pariin kolmeen kertaan läpi ja sitten etsisin ehkä muitakin lainkohtia. (P)

Tätä pitää mennä pykälä kerrallaan ja tehdä poissuljentaa. (J)

Tekstiä koehenkilöt kävivät läpi edestakaisin, palasivat vaikeisiin kohtiin toistuvasti ja koettivat purkaa niitä yhä uudestaan.

Mun täytyy selvittää toi yksi kappale, missä on saannot sun muut. (P)

Tällä lukemisella en todella ymmärrä tätä: "Hankintameno lasketaan ositusaaantoa edeltävästä saannosta". Tätä täytyisi pysähtyä miettimään. (M)

Tätä pykälää lukiessa pitäisi palata myöskin siihen [aikaisempaan] pykälään. (J)

Ooo, tämä tarvitsisi paperia ja kynän. (P)

Useissa tapauksissa koehenkilö joutui luovuttamaan, vaikka luki tekstin monta kertaa.

Tämä ensimmäinen osa tästä tekstistä on ihan hepreaa. Ei pysty sisäistämään. (M)

On kyllä niin sellaista tekstiä, että ottaisin tähän lakimiehen. (M)

Palaileva edestakainen siksak-lukeminen on hidasta ja kuormittavaa (esim. Simola 2011: 70). Koehenkilöistä vain kokenein juristi suoriutui yhdestä tekstiotteesta yhdellä lukemisella: hän osasi lainkohdan omien sanojensa mukaan ulkoa, koska oli soveltanut sitä työssään kymmeniä vuosia.

Lukemista hidastavaksi ongelmaksi nimettiin myös se, että pykälä ei ollut otsikoitu eikä silmäilyä lakiteksteissä juuri muutenkaan tueta. Jonkin verran helpotusta tiedonhakuun toivat koehenkilöiden mukaan numerointi ja kappalejako, mutta toistuvasti kaivattiin silmäilyä ja tiedonhakua helpottavia otsikoita, joiden perusteella olisi mahdollista ennakoida kunkin tekstijakson sisältöä.

On tämä nyt kyllä aika vaikeaa. Huomattavasti helpottaisi konkreettiset alaotsikot... tai jos pykälän perään olisi merkitty, mitä kyseinen pykälä koskee. (M)

Ongelma on ehkä ensisijaisesti se, että en tiedä, että mitkä näistä pykälistä ylipääntään pätee tässä asiassa. Mitkä on niitä relevantteja, mihin pitäisi keskittyä. Nyt tässä on hirveän pitkä tekstinpätkä, josta en oikein tiedä, mistä pitäisi edes aloittaa. (M)

Informatiivisella otsikoinnilla parannettaisiin säädösten hakuominaisuuksia samoin kuin minkä tahansa tekstin. Samaan tulokseen päätyivät myös Flower ym. skenaariomallissaan (1983: 54–55).

Tiivistäen koehenkilöiden lukemista voi luonnehtia seuraavasti:

- Kertalukeminen ei riitä ydinsisällön ymmärtämiseen.
- Lukeminen on edestakaista ja hidasta – hakua ei tueta.
- Lukutapa on tutkiva ja opiskeleva.

5.3 Lukukokemus

Lukukokemusta voi koehenkilöiden kommenttien ja lukutilanteen havainnoinnin perusteella luonnehtia raskaaksi.

No jopas on tekstiä. (M)

Hirveen raskasta luettavaa. (P)

Kyllä tämä on vaikeaa. (J)

Mutta on tämä kyllä aikamoista tekstiä. (M)

Kognitiivisesti tosi raskasta. (J)

Kokeneet ammattimaiset lukijat sietivät jonkin verran paremmin ymmärtämisen vaikeutta ja ehdottivat parannuksia tekstiin.

Ihan jos olisi peruslause, siis päälause ja sivulause, ei kiilalauseita, niin tämä voisi olla siedettävämpi. (J)

Tämä on niin vastoin omia periaatteita, millaista selkeän virkatekstin pitäisi olla. Ja tämä on kyllä täynnä malliesimerkkejä siitä, mitä ei pitäisi tehdä. Se oli se, mitä sain tästä irti eli en hirveesti mitään. (M)

Tuli mieleen se, että kun tämä on kuitenkin kaikkia koskevaa eikä koske vaan joitakin erityisihmisiä, antaisin selkokielen neuvottelukunnalle tai selkokieliyritykselle stilisoitavaksi. (M)

Maallikot syyllistivät helpommin itseään ja syyttivät ymmärtämisen vaikeudesta yhtä lailla itseään kuin tekstiä. On tyypillistä, että ymmärtämisaikavaikeuksissa lukija alkaa epäillä omia kykyjään (Suominen 2019: 90), vaikka syy olisi kryptisessä tekstissä tai huonosti toimivissa järjestelmissä (esim. Norman 2013: 37–39, 65–66). Osalle vaikean tekstin lukeminen tuntui ylivoimaiselta ja tuotti suoranaista ahdistusta.

Kauheasti välttelee tällaisia. (M)

Tulee ahdistava olo, kun tätä lukee. (M)

Koehenkilöiden päätelmät eivät ole myönteisiä oikeusjärjestelmän kannalta.

Olen ymmärtänyt, että ihan tavallistenkin ihmisten pitäisi nämä ymmärtää. Niin eihän näitä ymmärrä kuin lakimies, joka on tottunut lukemaan tällaisia. (M)

Mitä tavallisempi kansalainen sitä lukee, sitä vaikeammaksi menee. Luultavasti se on sen tarkoitus, että joutuisi turvautumaan jonkun lakimiehen apuun. (M)

Lakihan periaatteessa yrittää saada meidät kansalaiset tasa-arvoiseksi lain edessä, mutta eihän se toteudu koskaan. (M)

Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu, että ymmärtämisen vaikeus ja ponnistelut tekstin kanssa synnyttivät tieteellisten tekstien lukijoissa epäilyä ja kielteisiä asenteita myös itse asiaa kohtaan (Bullock ym. 2019). Tämä vaikean tekstin asennevaikutus oli pienimuotoisesti havaittavissa jo tämänkin tutkimuksen testeissä: kun teksti sai koehenkilön tuskastumaan, seurauksena oli kielteisiä kommentteja oikeusjärjestelmästä.

Varsin selvästi ääneenajattelussa käy ilmi tulosten, kommenttien ja havainnoinnin perusteella se, että koulutettukaan kansalainen ei ongelmitta selviä lakitekstistä. Lain ymmärrettävyyden kriteeri on yleisesti ollut se, että peruskoulutuksen saaneen kansalaisen pitäisi käsittää lain olennainen sisältö (Niemi 2023: 14). Kuitenkaan valmistelussa ei vakavasti pohdita ymmärrettävyyden ja tekstin ongelmia, eikä niiden välttämättä edes ymmärretä olevan luonteeltaan kielellisiä (Kankaanpää ym. 2012: 409–410).

Tiivistäen koehenkilöiden lukukokemusta voi luonnehtia seuraavasti:

- Lukukokemus on kuormittava sekä ammattilaisille että maallikoille.
- Pitkät virkkeet ja polveilevat rakenteet rasittavat työmuistia.
- Oudot termit ja rakenteet murentavat lukijan hallinnantunnetta.

6 Käyttäjäkeskeinen tekstityö

Säädösteksteissäkin ongelmien tunnistaminen ja niiden myöntäminen on kehitystyön ensiaskel. Kehittämisessä tarvitaan menetelmiä, joilla pystytään vaikuttamaan pintatason kielenhuoltoon syvällisemmin monimutkaisiin tekstilajia ja kielirekisteriä koskeviin ongelmiin. Käytettävyytystutkimus avaa asiaan hyödyllisen lähestymistavan.

Käytettävyyden kehittämisen pitäisi olla olennainen osa lakitekstin suunnittelun ja laadinnan prosessia. Toiminnan malliksi voidaan ottaa käyttäjäkeskeinen suunnittelu. Samaan tapaan kuin ISO 9241-11 -standardi (1998) määrittelee käytettävyyttä, ISO 9241-210 -standardi (2008) ohjaa käyttäjäkeskeistä suunnittelua, joka pyrkii jo suunnitteluvaiheessa ennakoimaan ja parantamaan loppukäyttäjän kokemusta.

Käyttäjäkeskeinen suunnittelu etenee toistavasti: suunnittelija analysoi, arvioi ja toistaa, kunnes saavuttaa onnistuneen tuotoksen. Suunnittelu perustuu kuudelle periaatteelle:

- Suunnittelu pohjautuu ymmärrykseen käyttäjistä, tehtävistä ja ympäristöstä.
- Käyttäjät ovat osallisina suunnittelu- ja kehitystyössä.
- Suunnittelua ohjataan ja jalostetaan käyttäjäkeskeisillä arvioinneilla.
- Prosessi on iteratiivinen.
- Suunnittelu huomioi koko käyttäjäkokemuksen.
- Suunnitteluryhmä edustaa monialaisia taitoja ja perspektiivejä.

Ääneenajattelun ja tässä tutkimuksessa laaditun lomakkeen avulla saadaan yksilöityä tietoa tekstien käytettävyyden pulmista. Tulevien käyttäjäryhmien testauksella voidaan tunnistaa sekä ongelmattomat että ongelmakohdat ja työstää jälkimmäisiä. Tunnistettujen ongelmien ratkaisemiseen soveltuu parhaiten monialainen työryhmä, johon kuuluu lainvalmistelun, sisällön ja kielen ammattilaisia. Lainvalmistelu on monisyinen prosessi, johon ei mielellään lisätä uusia aikaa vieviä vaiheita. Toisaalta valmisteluun sisältyy jo nyt laaja vaikutusarviointi, jonka tarkoituksena on parantaa lakien laatua. Lainvalmistelun vaikutusarviointiohjeessa (2022: 11) todetaan, että vaikutusarviointi vahvistaa luottamusta päätöksentekoon ja lisää sen hyväksyttävyyttä. Kielen ymmärrettävyyden arviointi voitaisiin liittää osaksi perusvalmistelua erityisesti niissä laeissa, jotka koskevat laajasti kansalaisia. Tässä tutkimuksessa esitetty käytettävyyttestauksen malli on suhteellisen nopeasti ja edullisesti toteutettava arviointitapa, jolla voidaan raportoida eri lukijaryhmien kohtaamat ongelmat ja versioida ongelmakohdista helppolukuisempia vaihtoehtoja.

Koeaineistojen lähteet

Tuloverolaki 1535/1992. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19921535>
 Työaikalaki 872/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190872>
 Perintökaari 40/1965. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1965/19650040>

Kirjallisuus

- Anttonen, J. 2005. Osallistujien valinta. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Marjaranta (toim.), *Käytettävyytystutkimuksen menetelmät*. Tietojenkäsittelytieteiden laitoksen julkaisusarja B. Tampere: Tampereen yliopisto, 283–298.
- Atkinson, R. & R. Shiffrin 1968. Human memory: A proposed system and its control processes. Teoksessa K. Spence (toim.) *The psychology of learning and motivation*. Oxford: Academic Press, 89–195.
- Bullock, O., D. Colón Amill, H. Shulman & G. Dixon 2019. Jargon as a barrier to effective science communication: Evidence from metacognition. *Public Understanding of Science*, 28 (7), 845–853.
- Chan, M. & J. Nielsen 2024. *Mental Models*. <https://www.nngroup.com/articles/mental-models> [Luettu 2.9.2024.]
- Ericsson, K. & H. Simon 1993. *Protocol Analysis: Verbal Reports as Data*. Cambridge, MA: MIT Press.
- EU 2016/2102. *Direktiivi julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta*. <https://eur-lex.europa.eu/Fl/legal-content/summary/accessibility-of-public-sector-websites-and-mobile-apps.html>
- Flower, L., J. Hayes & H. Swarts 1983. Revising Functional Documents: The Scenario Principle. Teoksessa P. Anderson, R. Brockmann & C. Miller (toim.) *New Essays in Technical and Scientific Communication: Research, Theory, Practice*. New York: Taylor & Francis Group.
- Gunnarsson, B. 1982. *Lagteters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Stockholm: LiberFörlag.
- Holland, M. & J. Redish 1982. Strategies for understanding forms and other public documents. Teoksessa Deborah Tannen (toim.) *Analyzing Discourse: Text and Talk*. Washington, D.C: Georgetown University Press, 205–208.
- Hyppönen, A. 2022. ”Hyvä saavutettavuus hyödyttää kaikkia” – Kognitiivisen saavutettavuusarvioinnin käytänteitä. Teoksessa H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räisänen & H. Limatius (toim.) *Responsible Communication*. Vaasa: VAKKI Publications 14. 43–59. Vakki symposium XLII. Vaasa 10.–11.2.2022. <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>
- Ilves, M. 2005. Ääneenajattelu. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Marjaranta (toim.) *Käytettävyytystutkimuksen menetelmät*. Tietojenkäsittelytieteiden laitoksen julkaisusarja B. Tampere: Tampereen yliopisto, 209–222.
- ISO 9241-11:1998. Ergonomic requirements for office work with visual display terminals (VDTs) Part 11: Guidance on usability. <https://www.iso.org/standard/63500.html>
- ISO 9241-210:2008. Ergonomics of human-system interaction – Part 210: Human-centred design process for interactive systems.

- Isohella, S. & A. Nuopponen 2016. Terminologia kohtaa käytettävyyden. Terminologisen käytettävyyden ydintä rakentamassa. Teoksessa P. Hirvonen, D. Rellstab & N. Siponkoski (toim.) *Teksti ja tekstuaalisuus, Text och textualitet, Text and Textuality, Text und Textualität*. VAKKI-symposiumi XXXVI 11.–12.2.2016. Vaasa: VAKKI Publications 7, 226–237. http://www.vakki.net/publications/2016/VAKKI2016_Isohella&Nuopponen.pdf
- Kankaanpää, S. 2006. *Hallinnon lehdistöiedotteiden kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kankaanpää, S., A. Piehl & M. Räsänen 2012. Kuinka tutkia lakitekstin syntä ja tekstilajin rajoja? Tekstianalyysia, muutosehdotuksia ja osallistuvaa havainnointia. Teoksessa V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käytäntöä*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkopublication 29, 394–431.
- Kielitoimiston sanakirja* 2012. 3., uudistettu painos. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kiili, C. & L. Laurinen 2018. *Monilukutaidon mestariksi*. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Koskinen, J. 2005. Käytettävyydestä. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Marjaranta (toim.) *Käytettävyydestä tutkimuksen menetelmät*. Tietojenkäsittelytieteiden laitoksen julkaisusarja B. Tampere: Tampereen yliopisto, 187–207.
- Kussmaul, P. & S. Tirkkonen-Condit 1995. Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies. *TTR: traduction, terminologie, rédaction*, 8 (1), 177–199.
- Kuusela, M. 2004. *Selkokielisten Internet-sivujen käytettävyys kehitysvammaisilla käyttäjillä*. Diplomityö. Espoo: Teknillisen korkeakoulun tietoteknillinen osasto.
- Lainkirjoittajan opas* 2014. <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/> [Luettu 2.9.2024.]
- Lainvalmistelun vaikutusarviointiohje* 2022. Valtioneuvoston julkaisu 2022:66. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164423> [Luettu 2.9.2024.]
- Lappalainen, H. 2012. Osallistuva havainnointi. Teoksessa V. Heikkinen, E. Voutilainen, P. Lauerma, U. Tiililä & M. Lounela (toim.) *Genreanalyysi. Tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisu 169. Helsinki: Gaudeamus, 411–422.
- Mattila, H. 2017. *Vertaileva oikeuslingvistiikka. Juridinen kielenkäyttö, lakimieslatina, kansainväliset oikeuskielet*. 2., uudistettu painos. Helsinki: Alma Talent.
- Nielsen, J. 1993. *Usability Engineering*. New York: Academic Press.
- Nielsen, J. 2012. *Thinking Aloud: The #1 Usability Tool*. <https://www.nngroup.com/articles/thinking-aloud-the-1-usability-tool/> [Luettu 2.9.2024.]
- Nielsen, J. 2015. *Legibility, Readability, and Comprehension: Making Users Read Your Words*. <https://www.nngroup.com/articles/legibility-readability-comprehension/?lm=mobile-content&pt=article> [Luettu 2.9.2024.]
- Niemivuo, M. 2023. *Lain kirjain – Lakitekniikka ja lakikieli*. 2., uudistettu painos. Helsinki: Edita Publishing.
- Norman, D. 2013. *The Design of Everyday Things*. New York: Basic Books. Revised and expanded edition (2002).
- Pitkänen, T. & M. Tervola 2023. Puheen ymmärrettävyyden jäljillä: mikä potilaan puheessa on vaikeaa suomea toisena kielenä käyttävälle lääkärille? *Virittäjä* 127 (4). <https://doi.org/10.23982/vir.122189>
- Saavutettavuusvaatimukset*-sivusto. Etelä-Suomen aluehallintoviraston ylläpitämä Digi kuuluu kaikille -sivusto. <https://www.saavutettavuusvaatimukset.fi/> [Luettu 2.9.2024.]

- Sarmavuori, K. 2011. *Miten opetan ja tutkin äidinkieltä ja kirjallisuutta? Äidinkielen opetustieteen perusteet*. 2. painos. Helsinki: Äidinkielen Opetustieteen Seura ry. https://asiakas.kotisivukone.com/files/aidinkielenopetustieteenseurary.kotisivukone.com/opetan_ja_tutkin.pdf [Luettu 2.9.2024.]
- Selkeästi meille -sivusto. Kehitysvammatuki 57 ry:n ja Kehitysvammaliiton hanke 2020–2023. <https://www.selkeastimeille.fi/> [Luettu 2.9.2024.]
- Sotetie-sivusto. Sivusto on toteutettu Euroopan sosiaalirahaston rahoittamassa korkeakoulujen Sotetie-hankkeessa 2019–2021. <https://sotetie.fi/> [Luettu 2.9.2024.]
- Suojanen, T., K. Koskinen & T. Tuominen 2012. Käyttäjäkeskeinen kääntäminen. *Tampere Studies in Language, Translation and Literature Series B1*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suojanen, T., K. Koskinen & T. Tuominen 2014. *User-Centered Translation*. Abingdon: Routledge.
- Suominen, R. 2019. *Virkatekstin käytettävyys: Pöytäkirjasta verkkotekstiksi ja sosiaalisen median päivitykseksi*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1174-2>. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu> [Luettu 2.9.2024.]
- Valtioneuvosto 2023. *Säädöskielen ymmärtäminen*. <https://tietokayttoon.fi/-/saadoskielen-ymmartaminen>
- Virtaluoto, J. & P. Väyrynen 2000. Voidaanko tekstin luettavuutta mitata matemaattisilla indekseillä? *Informaatiotutkimus* 19 (4), 100–106.
- Wiio, O. 1973. *Ymmärretäänkö sanomasi?* Helsinki: Weilin & Göös.